

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVİRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

AYDIN ÇAKMAK*

ÖZ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir Osmanlı müessesesi olarak kurulan ve yönetimi Bahriye Nezâretine bağlı İstanbul Liman Riyâsetine bırakılan Tahlisiye İdaresi, 1883 yılında hazırlanan nizamnameyle birlikte yabancı devletlerin kontrolüne açık bir hale gelmişti. Kapitülasyon haklarından yararlanan yabancı devletler, malî ve idarî anlamda etkili olmaya başlamışlardı. I. Dünya Savaşı'nda Türk yönetimine geçen kuruluş, Mütareke Dönemi'nde neredeyse tamamen İtilaf Devletleri'nin kontrolü altında kalmıştı. Ankara Hükûmeti, Lozan Konferansı'nın devam ettiği günlerde Tahlisiye İdaresinin yeniden Türk yönetimine alınması için harekete geçmişti. İtilaf Devletleri temsilcileriyle İstanbul'da yapılan görüşmeler sonucunda önce yönetim geri alınmış ve ardından da Tahlisiye Umum Müdürlüğü kurularak yabancı devletlerin etkinliğine son verilmişti. Aynı dönemde Osmanlı Bankasının Londra şubesinde tutulan mevduatın geri alınması için de çalışma başlatılmış; fakat bu durum hiç kolay olmamıştı. Uzun zamana yayılan çalışmalar uluslararası ilişkileri hareketlendiren bir gündem konusu teşkil etmişti. Sonuçta çetin geçen görüşme ve müzakerelerin ardından mevduatın geri alınması mümkün olmuştu. İşte bu makalenin amacını da yeni Türk Devleti'nin önemli bir kazanımı olan Tahlisiye İdaresinin tekrar Türk yönetimi altına girmesi sürecinde ve sonrasında yaşanan girişim ve gelişmeler oluşturmaktadır. Uzun ve zorlu bir diplomasi mücadeles-

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul/
TÜRKİYE, a.aydincakmak@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2413-7760

sine odaklanan çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan doküman analizi esasına dayalı olarak kapsamlı şekilde yürütülmüştür. Bu noktada elde edilen bilgi ve belgeler ayrı ayrı değerlendirilerek sürecin gelişimi ve ayrıntıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ana malzemesini Türk Diplomatik Arşivi oluşturmakla birlikte diğer arşivler, süreli yayınlar ve telif eserlerden de yararlanılmıştır. Netice itibarıyla Millî Mücadele hareketinin siyasi ve askerî alanlardaki başarıları, Lozan Antlaşması'nda kapitülasyonların tamamen kaldırılması ve yeni Türk Devleti'nin yabancı devletlerin müdahalelerine son veren uygulamalarının da etkisiyle bu diplomasi mücadelesi olumlu şekilde son bulmuştu.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Boğazı, İstanbul Liman Riyâseti, Karadeniz, Osmanlı Bankası, Tahlisiye İdaresi, Tahlisiye Umum Müdürlüğü.

**TRANSFER OF THE LIFESAVING SERVICE
TO THE TURKISH ADMINISTRATION AND
LIQUIDATION PROCEDURES**

ABSTRACT

The Lifesaving Service, which was established as an Ottoman institution in the second half of the 19th century and whose administration was left to the Istanbul Port Authority under the Ministry of Navy, became open to the control of foreign states with the regulation prepared in 1883. Benefiting from the capitulation rights, foreign states started to be financially and administratively effective. The organisation, which came under Turkish administration during World War I, remained almost completely under the control of the Entente Powers during the armistice period. During the days of the Lausanne Conference, the Government of Ankara took action to bring the Lifesaving Service back under Turkish administration. As a result of the negotiations with the representatives of the Entente Powers in Istanbul, first, the administration was taken back and then the General Directorate of Lifesaving was established, putting an end to the influence of foreign states. In the same period, efforts were also initiated to recover the deposits held in the London branch of the Ottoman Bank; however, this was not easy. The efforts spread over a long period of time constituted an agenda item that mobilised international relations. In the end, after arduous negotiations, it was possible to recover the deposits. The purpose of this article is to analyse the initiatives and developments that took place during and after the process of the Lifesaving Service, which was an important acquisition of the new Turkish State, to come back under Turkish administration. Focusing on a long and difficult diplomatic struggle, the study was conducted comprehensively based on document analysis, one of the qualitative research methods. At this point, the information and documents obtained were evaluated separately and the development and details of the process were tried to be revealed. Although the Turkish Diplomatic Archive constitutes the main material of the study, other archives, periodicals and copyrighted works were also utilised. As a result, with the successes of the National

Struggle movement in the political and military fields, the complete abolition of capitulations in the Treaty of Lausanne and the practices of the new Turkish State that put an end to the interventions of foreign states, this diplomatic struggle ended in a positive way.

Keywords: Black Sea, Bosphorus of Istanbul, General Directorate of Lifesaving, Istanbul Port Authority, Ottoman Bank, The Lifesaving Service.

GİRİŞ

Arapça halâs kökünden türetilen “tahlis” kurtarma, kurtarılma ve “tahlisiye” cankurtaran anlamına gelmektedir¹. Zamanla farklı kavramları da karşılamış olan tahlisiye kelimesi, aynı zamanda denizden can ve mal kurtarma faaliyetlerini anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Üç aşama halinde gerçekleşen bu tahlisiye hizmetinin ilk ikisi olan kaza öncesi önleyici çalışmalarla kaza esnasındaki müdahaleler devlet veya sivil toplum girişimi, üçüncüsü olan kaza sonrası eşya ve malzemelerin çıkarılması ise kâr getirici bir ekonomik teşebbüs olarak öne çıkmıştır². Buradan hareketle kıyı emniyetinin önemli bir yönünü tahlisiye, yani cankurtarma hizmetlerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı topraklarında deniz kazaları açısından en riskli bölge Karadeniz ve özellikle Karadeniz’in Boğaz girişi olarak kabul edildiğinden, XIX. yüzyılın ikinci yarısında hususi bir cankurtarma biriminin kurulması ihtiyacı gündeme gelmiştir³. Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresi veya sadece Tahlisiye İdaresi adında, İstanbul Boğazı dışında Anadolu Feneri’nden Şile’ye ve Rumeli Feneri’nden Darboğaz’a kadar devam eden bir alanı kapsamak, gemilerin Boğaz’dan güvenle geçişlerini temin ve kazaya uğrayanlara yardım ederek mürettebat ve yolcuların hayatlarını kurtarmak gibi amaçlarla 1869 yılında bir kuruluş tesis olunmuştu⁴. Kuruluş cankurtaran filikaları, sığınma barınakları, gözetleme noktaları, roket istasyonları, fenerler ve fener gemileriyle faaliyet göstermekteydi⁵. Gelir kaynağı ise Boğaz yoluyla Karadeniz’e gidecek beş tondan fazla hacimdeki gemilerden ton başına alınan ücretti⁶.

- 1 **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat- Eski ve Yeni Harflerle**, haz. Ferit Devellioğlu, Yay. haz. Aydın Sami Güneçal, 24. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s.1020.
- 2 M. Emre Kılıçaslan, “Üç Taz-ı Tahlisiye: Osmanlı Kıyı Güvenliğine Bir Bakış”, **Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sahil Güvenlik**, ed. İsmail H. Demircioğlu vd., Pegem Akademi, Ankara 2020, s.465-469.
- 3 “Kıyı Emniyeti’nin bir diğer önemli hizmet alanı: Cankurtarma”, **Denizin Sesi**, Y 16, S 88, Mart 1991, s.27-28.
- 4 “Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresi”, **Yıllık Türk Deniz Ticareti**, Ticaret Vekaleti Neşriyatı, İstanbul 1926, s.231.
- 5 Lukas Schemper, “The International Moral Economy of Saving Lives at Sea in the Late Ottoman Empire”, **The International History Review**, s.1-2, <https://doi.org/10.1080/07075332.2024.2393646>.
- 6 İsmail Köse, “Türk Boğazları Deniz Fenerleri İmtiyazı Sorunu ve Geçişten Alınan Ücretler (1860-1950)”, **İnsan ve Toplum**, C XIV, S 1, 2024, s.155; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet**

İdare, ilk başlarda Bahriye Nezâretine bağlı olmak üzere İstanbul Liman Riyâsetinin sorumluluğunda faaliyet yürütmüştü. Ancak İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan, İspanya, Amerika, İsveç, Belçika, Romanya, Felemenk ve Yunanistan sefirlerinin verdikleri 1880 tarihli nota sonucunda bir karma komisyon kurulmuştu. Komisyon, yaklaşık iki buçuk yıl süren çalışmaların ardından bir nizamname hazırlamıştı. Babıali bu nizamnameyi kabul ve ilan etmese de uygulamaya girmesine engel olamamıştı. Yani yabancı devletler durumu bir oldu bittiye getirmişti. Neticede 1883 nizamnamesiyle birlikte Tahliye İdaresi yine Liman Reisi'nin yönetimine bırakılmıştı. Ama mali ve idari kontrol yönünden artık adı geçen devlet temsilcileri etkili olmaya başlamıştı. Böylece hem Liman Reisi'nin görev alanı daraltılmış hem de uluslararası bir yapı haline gelmişti⁷. Bu durum hiç kuşkusuz yabancı devletlerin sahip oldukları kapitülasyon haklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı⁸.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve ardından kapitülasyonların kaldırılması üzerine Tahliye İdaresinin uluslararası yapısında değişikliğe gidilmişti. İmtiyazlı kuruluşlara karşı zaten tavır almış olan Osmanlı yönetimi, İdareyi Türk egemenliği ve Liman Riyâsetinin başkanlığı altında yeniden yapılandırmıştı. Bu sırada Boğaz geçişindeki azalma dolayısıyla ekonomik sıkıntılar yaşayan kuruluşun Londra'daki mevduatının geri getirilmesi yolunda yapılan girişim ise olumlu bir sonuca ulaşmamıştı⁹. İdare, 1915 yılı sonlarından itibaren yaklaşık beş yıl süren yeni dönemde başlangıçtaki yönetim şeklini kazanmıştı. Fakat Osmanlı Devleti savaştan yenik çıkmış ve İstanbul'un işgalinden sonra üç yabancı delegeden oluşan karma komisyon idareye egemen olmuştu¹⁰. İşgal İstanbul'unda birçok hizmetle faaliyeti yürütmek için komisyonlar kuran İtilaf Devletleri, Liman Kontrol Komisyonu vasıtasıyla limanın yönetim ve

⁷ **Yılığ 1928-1929**, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s.146.

⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Tahliye İdaresi**, İktisat Vekâleti Neşriyatı, İstanbul 1933, s.14-21. Nizamname uyarınca Fenerler İdaresinde toplanacak tahliye vergisi her gün düzenli olarak Osmanlı Bankasına yatırılacaktı. Bk. "Karadeniz Boğazı Tahliye İdaresi", **Yıllık Türk Deniz Ticareti**, s.231.

⁸ Fahri Çoker, "Kapitülasyonlar ve Lozan", **IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.1673.

⁹ Aydın Bayarşlan, **Osmanlı'da Karadeniz Tahliye İdaresi**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2023, s.66-68.

¹⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tahliye İdaresi**, s.22-23.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

asayiş işlerine el koyarak İngiliz, İtalyan ve Fransız temsilcilerden oluşan birer liman reisi atamışlardı¹¹. İşte bu liman reisleri mütareke şartları, işgaller ve merkezî yönetimin güçsüzlüğü gibi sebeplerle Tahlisiye İdaresini kontrolleri altına almışlardı.

Tahlisiye İdaresi, her ne kadar yürürlüğe girmemiş dahi olsa Sevr Antlaşması içerisinde bir yer işgal etmişti. Antlaşmanın 46. maddesinde “Karadeniz Boğazı’ndaki sefâin-i tahlisiye idare-i milliyesi” diye geçen kuruluş, Boğazlar Komisyonu’nun denetimi altında ve onun tarafından belirlenecek tarzda faaliyet göstermeye devam edecekti¹². Başka bir deyişle Sevr Antlaşması’nda bile tahlisiye hizmetinin milli, yani Osmanlı olan yapısı kabul edilmiş ve komisyona ancak denetim hakkı tanınmıştı¹³. İtilaf Devletleri ise aynı dönemde tahlisiye vergisini arttırmış, bazı personelin maaşlarına zam yaparken “vezâif-i mevdûaları beyne’l-milel seyrüsefer için” gerekli olmadığı bahanesiyle diğerlerinin maaşını ödemekten kaçınmışlardı¹⁴. Bu şekilde Tahlisiye İdaresinin durumu, personelin yaşadığı ekonomik zorluklar ve bankadaki mevduat gibi hususlar dönemin gündem maddeleri arasında yer almıştı¹⁵. İşte tarihsel yöntemle ve doküman analizi tekniğine dayalı olarak hazırlanan bu makalede de öncelikle yeni Türk Devleti’nin kuruluşun yönetimini devralma yolunda yaptığı girişimler ve karşılaştığı güçlükler üzerinde durulmuştur. İkinci olarak kuruluş üzerindeki yabancı kontrolünün kaldırılması ve nihayetinde yurt dışında tutulan mevduatın geri alınması yolundaki çalışmalar makalenin odaklandığı konu başlıkları arasındadır.

11 Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014, s.736.

12 Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, s.546. Antlaşmanın 255. maddesine göre ise Osmanlı Devleti, kuruluşu ait mevduat hakkında İtilaf Devletleri tarafından ve gerektiğinde diğer devletlerle birlikte alınacak kararları kabul edecekti. Bk. Erim, **a.g.e.**, s.612.

13 **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (HR.SYS.), 2681/6, lef 11. Babıali Hukuk Müşavirliği tarafından kaleme alınan 25 Teşrin-i Sani 1336/25 Kasım 1920 tarihli mütalaaname.

14 **BOA**, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.), 4720/353959, lef 5. Babıali Hukuk Müşavirliği tarafından kaleme alınan 16 Mayıs 1338/1922 tarihli mütalaaname sureti.

15 **BOA**, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 220/170; **BOA**, HR.SYS., 2681/6, lef 32; **BOA**, MV., 221/87; **BOA**, MV., 224/102; **BOA**, HR.SYS., 2681/7, lef 5-7, 21-22, 39; **BOA**, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.İ.UM.), 19-22/1-18, lef 8; Bayarlan, **a.g.t.**, s.70-73.

I. İdarenin Türk Yönetimine Devri

1922 yılı kasım ayında başlayan Lozan Konferansı'nın devam ettiği günlerde öne çıkan konulardan biri de Tahlisiye İdaresi olmuştu. Konuyu gündeme getiren Müdafaa-i Milliye Vekâleti, daha doğrusu vekâlet bünyesindeki Bahriye Dairesi, kuruluşun yönetimine ve toplanan vergiye İngilizler tarafından el konulduğu bilgisini paylaşmıştı. Dahası merkez ve sahil personelinden bazılarıyla emekliler, eş ve yetimlerin iki seneden beri maaş alamamaları yüzünden sefalet ve zaruret içinde kaldıklarını aktarmıştı. Son olarak bankadaki paraya ve yönetime müdahale edilmemesi, kuruluşun eskiden olduğu gibi İstanbul Liman Reisi tarafından idaresi taleplerini dile getirmişti¹⁶.

Tahlisiye İdaresi, söz konusu girişimin ardından siyasi gündemi meşgul etmeye başlamıştı. Yazdığı bir tezkirede geçmiş dönemin özetini yapan İstanbul Liman Reisi, İdarenin Karadeniz'in zorlu hava koşullarının yol açtığı deniz kazalarına karşı ve her sene binlerce insanla milyonlarca para kaybını önlemek amacıyla kurulduğunu hatırlatmıştı. Böyle önemli bir sorumluluk üstlenen kuruluştaki tüm işlemlerin yürütülmesi Liman Riyâsetine aitti. Yalnızca mali işler yabancı delegenin kontrolüne bağlıydı. Fakat İtilaf Devletleri, Mütareke Dönemi'nde yaptıkları faaliyetlerle nizamname hükümlerini yine bizzat kendileri yok saymıştı. İngiliz Liman İdaresinde bir oda oluşturan işgalciler, yönetime ve bankadaki paraya el koymuş, bazı personele fazla maaşlar vermiş ve yavaş yavaş yetki alanlarını aşmışlardı. Bu suretle merkez memurlarıyla sahil çalışanlarından bir kısmı, emeklilerle yetim kalmış çocuklar maaştan mahrum bırakılmışlardı. Osmanlı Hariciye Nezâretinin zamanında yaptığı girişimlerden de olumlu sonuç alınamamıştı. Neticede insani olduğu kadar ekonomik olan ve personelinin hepsi "Türk evladları" bulunan kuruluşun Liman Riyâsetine devriyle yabancı müdahalesinin önlenmesi istenmişti¹⁷.

Tahlisiye İdaresi özelinde yaşanan gelişmeler sadece Ankara ve İstanbul'la sınırlı kalmamış, toplantı halinde bulunan Lozan Konferansı'ndaki Türk heyetine de intikâl ettirilmişti. Bu durumu dikkate alan İstanbul Murahhaslığı¹⁸,

16 **Türk Diplomatik Arşivi (TDA)**, 534/37668-151433-135. Hariciye Vekâletinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 23 Kanun-ı Sani 1339/23 Ocak 1923 tarihli tahrirat.

17 **BOA**, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 45/16, lef 10. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 1 Şubat 1339/1923 tarihli maruzat.

18 İstanbul Murahhaslığı, İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserleri ve yabancı temsilcilerin Hariciye Vekâleti ile olan ilişkilerinin yürütülmesi amacıyla 9 Aralık 1922 tarihinde

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

İlgili dosya Türk murahhas heyetine gönderilmiş ve bu gibi meselelerin genel olarak barış antlaşmasıyla çözümleneceği anlaşılmış olduğundan o anda bir girişimde bulunmamıştı¹⁹. İstanbul Murahhaslığı belki hemen girişimde bulunmadı ama Liman Reisliği konunun takipçisi olmaya devam etti. Zira ona göre İstanbul Boğazı'nın en önemli yerini işgal eden kuruluşun yabancılar eline geçmesi ve bu suretle yitirilmesi doğru değildi. Halen muvazzaf olan ve vazifelerinden ayrılmayan personelin uzun süredir maaşsız kalmalarına izin verilemezdi. Bu mağduriyeti hafifletmek için tekrar tekrar yapılan başvurulara İtilaf Liman Reisleri para darlığı gerekçesiyle olumsuz cevap vermişlerdi. Fakat Tahlisiye İdaresinin yurt dışında ihtiyat amaçlı yüklü miktarda senedi vardı. Gerekli durumlarda bir kısmının çekilebilmesi mümkün olduğu gibi 1922 yılı zarfında toplanan 6.763.664 guruş hasılat dahi masraflarla personel ve emekli maaşlarına yeterli gelirdi²⁰.

Liman Reisi yabancı müdahalesinin önlenmesini isterken, aynı zamanda kendisi de girişimlerde bulunmuştu. Olumlu sonuçlanan bu girişimler neticesinde, İtilaf Liman Reisleri Komisyonu, barış antlaşmasının imzalanmasına kadar tüm işlemlerin mevcut nizamname uyarınca yönetilmek üzere İstanbul Liman Riyâsetine devrine karar vermişti²¹. Böylece Tahlisiye İdaresi üzerindeki yabancı etkinliğinin kaldırılması yolunda önemli bir adım atılmıştı. Ancak günler geçmesine rağmen kararın uygulamaya girmesi mümkün olmamıştı²². İtilaf Devletleri, özellikle Vasilyadis Efendi ile Kaptan Russell adlı iki memurun mali haklarının tespiti için devir işlemini sonraya bırakmışlardı²³.

kurulmuştu. İlk murahhas olarak da Dr. Adnan Bey görevlendirilmişti. Bk. Mustafa Selçuk, **Dersaadet Murahhaslığı (1922-1928)- Türk Hariciyesinin Dünyaya Açılan Kapısı**, Alfa Aktüel, Bursa 2013, s.23-24.

19 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 9. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekâletine gönderilen 25 Şubat 1339/1923 tarihli cevabî tahrirat.

20 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 13. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 1 Mart 1339/1923 tarihli tezkire.

21 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 14. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 14 Mart 1339/1923 tarihli tezkire. İstanbul Murahhaslığı, kararın bir an evvel sonuca ulaşması için İngiltere, Fransa ve İtalya fevkalade komiserliklerine bir nota vermişti. Bk. **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 12.

22 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 17. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 27 Mart 1339/1923 tarihli tezkire.

23 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 19. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 21 Nisan 1339/1923 tarihli tezkire.

Lozan Konferansı'nın ara verdiği dönemde meydana gelen bu gelişmeler sürecin daha da uzamasına yol açmaktaydı. Sonunda J. Curély, N. Henderson ve F. Maissa imzalı bir nota sunan Müttefikler²⁴, bazı şartların kabulü halinde devir işlemine hazır olduklarını bildirmişlerdi. İleri sürülen şartlara göre Fenerler İdaresince²⁵ tahsil olunan vergi eskisi gibi Osmanlı Bankasına yatırılacaktı. Bu vergi ya da bankaya yatılı meblağ kısmen veya tamamen fevkalade komiserlik delegeleri tarafından imzalı bir çekle bankadan alınabilecekti. Vasilyadis Efendi ile Kaptan Russell'ın tasfiyeye tâbi hesapları komiserliklerce tetkik edilip karara bağlanacaktı. Görevi devam eden yabancı personelin istihdam ve tahsisatlarına ait esaslar barış antlaşmasına kadar komiserlerin onayı alınmadan değiştirilemeyecekti. Şartların kabulünü izleyen iki gün içerisinde devir işlemi tamamlanacağından, İtilaf Liman Reisleri nezdindeki meblağdan olağan harcamalar çıkarıldıktan sonra geriye kalan miktar bankaya teslim edilecekti. İstanbul Liman Reisi, Tahlisiye İdaresi işlerini barışın akdine değin İtilaf Liman Reisleri ile ortaklaşa şekilde yürütecekti. Ayrıca Kilyos Feneri'nin Fenerler İdaresine bağlanması, barış antlaşmasından sonra yapılacak düzenlemeler ne olursa olsun verginin devamını içermemesi ve kuruluşun lağvından sonraki masraflar oldukça azalacağından bunun diğer ülkelerdeki gibi hükûmet tarafından üstlenilmesi tarzında görüşler eklemişlerdi²⁶.

Görüldüğü üzere komiserliklerin talep ettiği koşullar hem garip hem de akıl dışı idi. Çok sayıda yetkiyi ellerinde tutmayı amaçladıkları gibi ortak yönetim konusunda da talepte bulunmuşlardı. Kendi idarelerinde ve üstelik arttırılarak alınan verginin iptali, kurtarma hizmetlerine yönelik masrafların devlet tarafından üstlenilmesi benzeri gelecekteki işleyişe yönelik görüşler dikkate değerdi. Öne sürülen şartları etraflıca inceleyen İstanbul Liman Reisi ise 1883

24 BOA, HR.İM., 45/16, lef 20. İtilaf Devletleri fevkalade komiserliklerinden İstanbul Kumandanlığına gönderilen 21 Nisan 1923 tarihli müşterek nota.

25 Osmanlı topraklarında modern anlamda fenerler inşasına yönelik ilk girişim Kırım Savaşı sırasında gündeme gelmişti. Hazırladığı projeyle Babıali'ye başvuran Marius Michel, yapılan görüşmeler sonucunda ve Tersane-i Âmire'nin gözetimi altında Fenerler Umum Müdürü olarak atanmıştı. Ancak Fenerler İdaresi, 1860 yılına gelinde, daha sonra süreleri uzatılacak antlaşmalarla M. Michel ve ortağı Camille Collas yönetiminde imtiyazlı bir şirkete dönüşmüştü. İmtiyaz sözleşmesi Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam eden kuruluş, 1 Ocak 1937 tarihi itibarıyla satın alınarak millileştirilmişti. Bk. İdris Bostan, "Osmanlı Döneminde Deniz Fenerleri", **Türkiye'nin Tarihi Deniz Fenerleri**, ed. İdris Bostan, Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2021, s.31-41.

26 BOA, HR.İM., 45/16, lef 18. İstanbul Murahhaslığından İstanbul Kumandanlığına gönderilen 30 Nisan 1339/1923 tarihli tezkire.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

nizamnamesinin korunmasını hedefleyen ve uzlaşmacı bir düşünceye dayanan görüşlerini cevabi layihada dile getirmişti²⁷.

Sekiz madde halinde tertip olunan layihaya göre, tahsil olunan verginin eskisi gibi Osmanlı Bankasına yatırılması nizamnameye uygun olduğundan bu şart kabul edilebilirdi. Verginin ya da bankadaki paranın delegelerin imzaladığı çekle alınması hakkındaki talebe ihtiyatlı yaklaşılması gerekirdi. Düzenlenecek çeklerde Liman Reisi ile delegenin müşterek imzası usul ve teamül icabı olduğundan, İtilaf Liman Reislerinden birinin delege sıfatını taşıması daha uygun olacaktı. İki memurun hesaplarının tasfiyesi hususunda İstanbul Liman Riyâseti ile Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında fikir birliği oluşmuştu. Fakat personel içerisinde yalnız onların hesaplarını tasfiye edip haklarını gözetme düşüncesi eşitlik ve adalet ilkelerine uygun değildi. Yirmi sekiz aydan beri maaşlarından mahrum bırakılan memur, emekli ve yetimlerin ödenmemiş maaşlarının da hasılatın müsaadesi nispetinde verilmesi gerekirdi. Görevi devam eden yabancı memurlara ilişkin öneri kabule şayandı. Ama metinde geçen “şerâit-i esasiye” ifadesiyle ne anlatılmak istendiğinin açıkça vurgulanması lazımdı. Olağan harcamalar düşüldükten sonra geriye kalan paranın bankaya yatırılması uygun olsa da bu masrafların kaydının teslim edilmesi gerekirdi²⁸.

İstanbul Liman Reisi bundan sonra yönetimle ilgili konular üzerinde durmuştu. Şöyle ki İtilaf Devletleri Liman Reisleri adına hareket edecek bir delege seçildiği takdirde, mali işler kendisiyle istişareli şekilde yürütüleceği gibi idari konular hakkında da iş birliği yapılması mümkündü. Bununla beraber İtilaf Devletleri Liman Reislerinin her biriyle fikir alışverişinde bulunup anlaşmaya varılması vakit kaybına ve idari güçlüğü neden olacağından, barışa kadar olsa bile böyle bir usulün kabulü uygun değildi. Yine insanlığa hizmet eden bir hayır müessesesi niteliğindeki Tahlisiye İdaresi, esasen insancıl bir düşünceyle tesis olunmuştu. İstanbul Boğazı’ndan geçen gemilerden ton başına alınan vergiyle idare olunduğu için verginin aynı şekilde devam etmesi gerekirdi. Barıştan sonra yapılacak düzenlemeler hükümetin kararına bağlı olduğundan şimdiden bir kayıt altına girme imkânı yoktu. Son olarak işaret fener dubası teşkilâtın ayrılmaz bir parçasıydı. Fenerler İdaresine bağlanması temel düzen-

27 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 21. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Kumandanlığına gönderilen 5 Mayıs 1339/1923 tarihli cevabi tezkire.

28 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 24. İstanbul Liman Reisi tarafından kaleme alınan 5 Mayıs 1339/1923 tarihli cevabi layiha.

lemelere aykırıydı ve kuruluşun şeklini değiştirme mahiyetinde olduğundan kabulü mümkün değildi²⁹.

İstanbul Murahhaslığı, Liman Riyâsetinin görüşü çerçevesinde komiserlikler nezdinde teşebbüste bulunmuştu. Bunun üzerine Fevkalade Komiserlikler devir için altı maddelik yeni bir nota sunmuşlardı. Notada, toplanan verginin Osmanlı Bankasına yatırılması, hesaptan para çekilmesi ve elleindeki paranın kaydının verilmesi gibi konularda fikir birliği sağlandığı anlaşılmaktaydı. Maaşları ödenmemiş Türk memurlarına Liman Riyâsetinin emrine bırakılacak fondan veya vergilerden ödeme yapılmasını, kendi delegeleriyle kararlaştırılmış olmak şartıyla esas itibarıyla kabul etmişlerdi. Kendi namlarına yalnızca bir delege seçmeyi de kabul ederek Fransa Sefareti Ataşenavali Fırkateyn Komutanı Mösyo Bouquet'nin adını belirlemişlerdi. Ama bunlar dışında anlaşmazlık süren kısımlar da vardı. Mesela Kaptan Russell'a ait tasfiyenin Liman Riyâseti nezdinde belirleyecekleri delege marifetiyle yapılmasında ısrar etmişlerdi. Görevi devam eden yabancı memurların istihdam ve tahsisatları hakkındaki teklifleri aynen geçerliydi. Buna dair ve manası anlaşılamayan çekince kaydını uygun göremeyeceklerini vurgulamışlardı. Daha sonra yine gündeme gelecek bir konuya da değinen Fevkalade Komiserler, değişikliğin Londra'daki ihtiyat ve tekaüd akçesinin Liman Riyâsetine bırakılması anlamına gelmeyeceğini not düşmüşlerdi. Zira bu mevduat uluslararası niteliğe sahip olduğundan, yeni bir karara değin kontrolleri altında kalması lazım gelecekti³⁰.

Anlaşılabileceği üzere Türk tarafının bazı önerilerini kabul eden Fevkalade Komiserler, bazılarını ise reddetmişlerdi. Notayı değerlendiren İstanbul Liman Reisi, layihasındaki önerilerin çoğunun kabul olduğuna dikkate çekerek sadece görevi devam eden yabancıların tahsisatı, Londra'daki mevduat ve Kaptan Russell'ın durumu hakkında çekince kaydı konulduğunu dile getirmişti. Bunun yanı sıra layihadaki yedinci ve sekizinci fıkralar cevapsız bırakılmıştı. Bu konudaki sessizliği ise kabul anlamında telakki etmişti. Netice itibarıyla iki taraf arasında anlaşmazlık kalmadı denilebilirdi³¹.

29 BOA, HR.İM., 45/16, lef 24.

30 BOA, HR.İM., 45/16, lef 25. İstanbul Murahhaslığından İstanbul Kumandanlığına gönderilen 28 Mayıs 1339/1923 tarihli ve acele ibareli tezkire. 25 Mayıs tarihli müşterek nota için bk. BOA, HR.İM., 45/16, lef 26.

31 BOA, HR.İM., 45/16, lef 29. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Kumandanlığına

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

Gerçekten Fevkalade Komiserlikler nezdinde yapılan girişim bu defa olumlu sonuç vermiştir. Kısa süre sonra yeni bir nota gönderen Komiser Vekilleri, devir işleminin 9 Haziran yani cevabın verildiği gün yapılması kararını bildirmişlerdi. İşlem hakkında Müttefik Amirallere, Osmanlı Bankasına ve Fenerler İdaresine gerekli bilgilendirmeyi yapmışlardı. Öte yandan vazifesi devam eden yabancı memurlarla Kaptan Russell'ın durumunun Liman Reisi ile Mös-yö Bouquet arasında ilgililerin çıkarları gözetilerek çözülebileceği inancını dile getiren Komiser Vekilleri, yedinci ve sekizinci maddelerdeki hususların tüm tarafları ilgilendirdiği fikrine sahiptiler. Dolayısıyla sergiledikleri sessizlik bu hususları onayladıkları anlamına gelmezdi³².

İstanbul Liman Reisi çok geçmeden müjdeli haberi vermişti. Kuruluştaki tüm işlemler 9 Haziran gününden itibaren Liman Dairesindeki Tahlisiye İdaresine devredilmiş ve eskiden olduğu gibi Liman Reisi'nin nezareti altında yürütülmeye başlanmıştır³³. Böylece İdare, I. Dünya Savaşı'ndan önceki şartlarla Türk yönetimine geçmişti³⁴. Bu sırada İsviçre'de bulunan İsmet [İnönü] Paşa da İngilizlerin İdareyi teslim ettiklerinin gazetelerde görüldüğünü söylediği telgrafında o anki duruma ilişkin bilgi verilmesini istemişti. Hatta telgrafının sonuna "bu idâre hakkında muâhedede hiçbir şey yoktur" diye de eklemiştir³⁵. Kendisine cevap veren İcra Vekilleri Heyeti Reisi (ve Hariciye Vekâleti Vekili) Hüseyin Rauf [Orbay] Bey ise kuruluş üzerindeki yabancı nüfuzunun kaldırılması ve devir işlemleri hakkında yapılan girişimlerin başarıya ulaştığını müjdelemiştir³⁶.

gönderilen 29 Mayıs 1339/1923 tarihli tezkire. Aynı günlerde basında yer alan bir haberde de devir sürecinde çözüme yaklaşıldığı üzerinde durulmuştu. Bk. "Tahlisiye İdaresi'nin Tarafımıza Devir ve Teslimi", **Tanin**, S 234, 7 Haziran 1339/1923, s.2.

32 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 32. İngiltere, Fransa, İtalya fevkalade komiserlikleri tarafından İstanbul Murahhaslığına gönderilen 9 Haziran 1923 tarihli müşterek nota. Durumun İstanbul Kumandanlığına bildirilmesi için bk. **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 31.

33 **BOA**, HR.İM., 45/16, lef 27. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 11 Haziran 1339/1923 tarihli tezkire.

34 "Tahlisiye İdaresi Limanlar İdaresi'ne Teslim Edildi", **Tanin**, S 241, 14 Haziran 1339/1923, s.2.

35 **Lozan Telgrafları**, C II, haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.515.

36 **Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)**, 01004227-56. Hüseyin Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya gönderilen 5 Temmuz 1339/1923 tarihli cevabi şifre.

II. Tahlisiye Umum Müdürlüğünün Kuruluşu

Tahlisiye İdaresinin yeniden İstanbul Liman Riyâseti, yani Türk yönetimi altına girmesi yolundaki çabalar Lozan Konferansı'nın devam ettiği günlerde, aslında beklenenden de kısa sürede sonuç vermişti. Üstelik İstanbul bu sırada hâlâ İtilaf askerlerinin işgali altındaydı. Olumlu sonuç alınmasında Millî Mücadele'nin başarılı olması ve Türk tarafının kararlı duruşu yanında Lozan'daki Türk heyetinin kapitülasyonların kaldırılması için verdiği mücadele de etkili olmuştu. Zira kuruluştaki yabancı nüfuzu kapitülasyonların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. İtilaf Devletleri'nin devir işlemini baştan kabul etmeleri ise artık kapitülasyon rejiminin devam edemeyeceğini anlamış olmalarıyla ilgili bir durumdu.

İdarenin devriyle birlikte sürecin ilk adımı olumlu tamamlanmış oluyordu. Ancak ikinci adımı oluşturan yabancı kontrolünün tamamen kaldırılması ve tasfiyeye ilişkin girişimler uzun bir zamana yayılmış ve hiç de beklenmeyecek şekilde uzamıştı. Bu ortamda devir-teslim işlemini gerçekleştiren İstanbul Liman Reisi, Osmanlı Bankasındaki paranın Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresi hesabına geçirildiğini ve Fenerler İdaresinde toplanan verginin de aynı hesaba yatırıldığını haber vermişti. İtilaf temsilcilerinin çekince kaydı koyduğu iki maddeye dikkat çeken Reis, tüm iş ve işlemler uluslararası anlamda kabul görmüş 1883 nizamnamesine uygun yapıldığından, nizamname yürürlükte kaldıkça kuruluşun aslı niteliğini değiştirecek bildirimlerin kabul ve tasvip olunamayacağını vurgulamıştı³⁷.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türk zaferi ve yeni Türk Devleti'nin varlığı tüm dünyaya kabul ettirilmişti. Ama beklenen aksine ve İsmet Paşa'nın yukarıda açıkladığı üzere tahlisiye meselesiyle ilgili antlaşma metin ve ekleri içerisinde belirgin bir konu yoktu. Sadece 113. maddenin 3. kısmına göre Türkiye, "müsâdeme, muâvenet ve umur-ı tahlisiye-i bahriye hakkındaki bazı kavâidin tevhidine dair 23 Eylül 1910 tarihli mukavelename"ye iltihak veya onları tasdik etmeyi üstlenmişti³⁸. Söz konusu düzenlemeler ise kurtarma ameliyesiyle ilgili olup kurumsal yapıyla herhangi

37 BOA, HR.İM., 51/12, lef 1. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Kumandanlığına gönderilen 1 Temmuz 1339/1923 tarihli tezkire.

38 **Şark-ı Karib Umuru Hakkında Lozan Konferansı- Konferansta Tezekkür Olunan Senedat Mecmuası**, Birinci Takım, C I, İkdâm Matbaası, İstanbul 1340/1924, s.489.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

bir bağları bulunmuyordu³⁹. Bundan sonra İdare; ödenmemiş maaşları, kimi âtil kalmış istasyonları, nereye ve nasıl ödeneceği belli olmayan vergisi ve yurt dışında tutulan mevduatıyla yeni bir döneme giriyordu⁴⁰.

Tahlisiye İdaresi yeniden Türk yönetimine geçmişti. Fakat mevzuatla ilgili sorunlar tam olarak çözülememişti. Bunlardan birincisi yabancı delegenin malî konulardaki söz hakkının devam etmesine, ikincisi ise yurt dışında bulunan hesaplara yönelikti. Nitekim Osmanlı Bankasının Londra şubesinde mevcut 85.197,7 Sterlin ile 50.600 Florin kıymetindeki senetlerin ihtiyat ve tekaüd sandığı sermayesini teşkil ettiği kayıtları sabitti. Bu senetler üzerindeki işlemler, savaştan önce yabancı delegelerden oluşan komisyonun başkanıyla malî işleri kontrole memur yabancı delegenin bildiriyle yapılmaktaydı. Yani ortaklaşa şekilde ikili emir verilmesi zorunluydu. Ancak halihazırda bu komisyon mevcut değildi. Sadece kontrol işini yürüten bir yabancı delege vardı. Senetlerin gerçek sahibi Tahlisiye İdaresi olmakla beraber doğrudan doğruya bankadan çekilmesi imkanı yoktu⁴¹.

İstanbul Murahhaslığına gönderdiği tezkirede bu durumu açıklayan yeni Liman Reisi, bankadaki senetlerin geri alınması üzerinde hassasiyetle durmuştu. Zira I. Dünya Savaşı, mütareke ve yabancı işgali günlerinde kurtarma mevkî ve eşyaları tahribata maruz kalmış, çoğunluğu kullanılamayacak derecede köhneleşmiş, telefon makine ve hatları bozulmuştu. Bunların tamir ve bakımı, cankurtaran sandallarının yenilenmesi gerekiyordu. Dahası ödenmemiş maaşlarla zamanında Osmanlı Maliye Nezâretinden avans olarak verilen yaklaşık 180.000 liranın karşılanmasına ihtiyaç vardı. Şimdiki gelir miktarı ancak maaşlarla zorunlu masraflara yeterli geldiğinden, sadece vergi hasılatıyla imar ve ıslah işlerinin yapılması imkansızdı. Neticede altmış yıldan beri önemli hizmetlerde bulunmuş, halen de “âlem-i medeniyette ulvî bir nam” kazanmış olan müessesenin ortadan kalkması uygun görülemezdi. Devamı ve eskisi

39 Türkiye, deniz yardım ve kurtarma işleri ile gemi kazaları ve zarar tazmini konuları hakkındaki aynı tarihli iki mukavelenameye 1937 yılı haziran ayında kabul edilen bir kanunla iştirak etmişti. Yani Lozan Antlaşması'nda üstlenilen bu yükümlülük yaklaşık on dört yıl sonra hayata geçirilmişti. Bk. **Düstur**, Üçüncü Tertib, C 18, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937, s.1268-1290.

40 Bayarslan, **a.g.t.**, s.73. Ele alınan sürecin genel bir değerlendirmesi için ayrıca bk. Bayarslan, **a.g.t.**, s.73-75.

41 **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 6. İstanbul Liman Riyâsetinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 25 Teşrin-i Evvel 1339/25 Ekim 1923 tarihli tezkire.

gibi gelişmiş seviyeye çıkarılması yurt dışındaki mevduatın geri alınmasıyla mümkün olabilirdi. Bu kadar ihtiyaç ve sıkıntı içinde bulunduğu günlerde kendisine ait mühim bir meblağın Londra’da bırakılması uygun değildi. Bu yüzden mevcut para ve senetlerin İstanbul’daki Osmanlı Bankası şubesine getirilmesi için yardımcı olunmasını istemişti⁴².

Tahlisiye İdaresi’nin yurt dışındaki mal varlığının geri getirilmesi yolundaki bürokratik girişimler artık başlamıştı⁴³. Maliye Vekâletine bağlı Borsa ve Bank-ı Osmanî Komiseri Adil [Okuldaş] Bey, mevduatın İstanbul Liman Riyâseti adına ve İstanbul şubesine nakliyle hazinenin onayı alınmaksızın İdareye teslim edilmeyip muhafazasını Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğüne tebliğ etmişti. Buna karşılık Genel Müdürlük, sonraki bir emre kadar mevduatın yabancı mümessillerin kontrolleri altında kalmasına İstanbul Murahhaslığının muvafakat ettiğine ilişkin İngiltere, Fransa, İtalya maslahatgüzarlarından gelen notayı iletmişti⁴⁴. Hakikaten üç maslahatgüzar, yasal bir uzlaşmaya varılıncaya kadar Londra’daki menkûl kıymetlerle fonların fiilî durumunda hiçbir değişiklik yapılamayacağını ve (Dr. Adnan Bey’in 2 Haziran tarihli cevabına göre) Türk Hükûmeti’nin bu konuda hemfikir olduğunu bildirmişlerdi⁴⁵.

Son durumu değerlendiren Hukuk Müşaviri Münir [Ertegün] Bey, Tahlisiye İdaresinde halen yabancı kontrolünün devam ettiği şüphesi oluştuğuna dikkat çekmişti. Aynı zamanda Lozan Antlaşması ve ekli vesikalarda geçmese de kapitülasyonların lağvı üzerine varlık sebebinin yitirmiş olan bu kontrol eyleminin barış antlaşmasından sonra devamını “fevkalâde hâiz-i ehemmiyet” bulmuştu⁴⁶. Münir Bey’in mevduatın geri alınmasından ziyade yabancı etkinliğinin devam edip etmediği konusunu önemseddiği açıktı.

42 BOA, HR.İM., 51/12, lef 6.

43 TDA, 534/37668-151433-141; BOA, HR.İM., 51/12, lef 5, 7-9.

44 BOA, HR.İM., 51/12, lef 11. Borsa ve Bank-ı Osmanî Komiserliği’nden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 22 Kanun-ı Sani 1340/22 Ocak 1924 tarihli tezkire.

45 BOA, HR.İM., 51/12, lef 23. İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri tarafından Osmanlı Bankasına gönderilen 8 Ocak 1924 tarihli nota sureti.

46 TDA, 534/37668-151433-129. Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği tarafından takdim olunan 24 Şubat 1340/1924 tarihli, mühim ve acele ibareli mütalaaname. Durumun Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile İstanbul Murahhaslığına iletilmesi için bk. TDA, 534/37668-151433-131.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

Kendisi Tahlisiye İdaresinin o anki durumuna dair Müdafaa-i Milliye Vekâletinden gelen yazıyı da değerlendirmişti. Ona göre eskiden boğazlardan geçen yabancı ticaret gemilerinden mensup oldukları devletin rızası olmadıkça vergi alınamamasından dolayı kabulünde zorunluluk duyulan kontrol ve müdahalenin şimdilerde devamı uygun görülemezdi. Üstelik Lozan Antlaşması'nın 28. maddesi kapitülasyonların kaldırılması konusunu içerdiğinden, yabancı nüfuz ve müdahalesine son verilerek müessesenin tamamıyla millî bir hale getirilmesine hiç kimse itiraz edemezdi. Diğer taraftan tekaüd ve ihtiyat sermayesi olmak üzere Londra'da bulunan ve mühim bir yekûna ulaşan mevduatı kurtarmak için ihtiyatla hareket edilmesi gerekirdi. Bu hususta antlaşmanın benzer meselelere ait hükümlerinin örnek alınması mümkündü. Nitekim imzacı devletler, Hudut-ı Sıhhiye İdaresine üç yabancı müşavir alınacağı taahhüdüne karşılık Meclis-i Kebir-i Sıhhi'nin ilgası, ilgili muamelelerin tasfiyesi ve özellikle ihtiyat akçesinin kullanım şekli gibi hususların özel bir komisyona havalesini kabul etmişlerdi. Münir Bey'e göre tahlisiye işleri önem itibarıyla ikinci derecede kaldığından, yeni teşkilata müşavir ve uzman sıfatıyla bir-iki yabancı alınmasının tasfiye olanağı sağlaması muhtemeldi. Fakat yabancı temsilcilerle resmî surette görüşülmesi meseleye de resmî bir nitelik verebilirdi. Bunu önlemek için Bahriye Dairesi tarafından yeni bir nizamname hazırlanması üzerinde duran Münir Bey, ayrıca konuyla en çok ilgisi bulunan İngiliz yönetimine yabancı uzman düşüncesinin açılmasını ve mevduatın geri alınması sırasında güçlük çıkarmamasının teminini gerekli görmüştü. Akabinde Paris ve Roma'da da aynı tarzda gayriresmî girişimlerde bulunulmasını teklif etmişti⁴⁷.

Hukuk Müşavirliğinin görüşünü uygun bulan Hariciye Vekâleti; Müdafaa-i Milliye Vekâleti, İstanbul Murahhashı ve Londra Mümessilliği gibi kurumlara bilgi ve talimat vermişti⁴⁸. Aldığı talimat üzerine İngiltere Mümessili R. Lindsay ile görüşen İstanbul Murahhası Dr. Adnan [Adıvar] Bey, İdaarenin mevcut yapısıyla varlığını devam ettiremeyeceğini belirtmişti. R. Lindsay de bunu kabul etmişti. Lindsay ayrıca kuruluşun ıslahı için mevduat meselesine olumlu yaklaşmış; fakat meselenin sadece İngiltere'yi değil diğer devletleri

47 **TDA**, 534/37668-151433-125. Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği tarafından takdim olunan 12 Nisan 1340/1924 tarihli mütalaaname.

48 **TDA**, 534/37668-151433-123; **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 41. Hariciye Vekâletinden İstanbul Murahhashı, Londra Mümessilliği ve Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen 17 Nisan 1340/1924 tarihli yazı.

de ilgilendirdiğini söylemişti⁴⁹. Çok geçmeden murahhaslığa yeniden gelen R. Lindsay, mevduatın Hudut-ı Sıhhiye İdaresi için olduğu gibi özel bir komisyon aracılığıyla tasfiyesini ve Tahlisiye İdaresinin tamamen Türkiye'ye devrini İngiliz Hükûmetinin kabul edebileceğini bildirmişti. Bununla beraber Fransa ve İtalya'ya da müracaat edilmesi gereğini eklemişti⁵⁰.

İngiltere'nin Türk görüşüne ılımlı yaklaşması olumlu bir adımdı. Ancak bu sırada Hariciye Vekâleti ile Bahriye Dairesi arasında sürecin yürütülmesine ilişkin bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Yabancı kontrolünün kaldırılması için ücretle çalışan yabancı uzmanların görevden uzaklaştırılmasının yararlı olacağı kanaatinde olan Hariciye Vekâleti, bilakis bu gibi tedbirlerin amaçlanan gayeyi elde etmede güçlük çıkaracağı endişesine sahipti⁵¹. Mevduatı almak için öne sürülen öneriye karşı çıkan Bahriye Dairesi ise özellikle yabancı uzman istihdamını gereksiz sayarak bankadaki paranın diploması yoluyla getirilmesini tercih etmekteydi. Görüşünde ısrarcı olan Hariciye Vekâleti, daha önceki örnekleri gündeme getirerek geçici süreliğine uzman istihdamının zararı olmayacağı düşüncesini tartışmaya açmıştı. Aynı zamanda Dr. Adnan Bey'in yaptığı girişimle İngiliz Hükûmeti özelinde ilk semeresi alınan önlemi "terk ve tatil" etmenin hükûmet nezdinde görüşülmesini teklif etmişti⁵².

Bahriye Dairesi, aynı günlerde Kasımpaşa'daki eski Bahriye Nezâreti binasında Bahriye-i Ticariye Müdüriyeti adında bir birim tesis etmişti. Müdüriyetin gemicilik ve denizcilikle ilgili sorumlulukları arasında "Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresi'ne ve tahlisiye vapur kumpanyalarına ait umur ve muâmelâtın tedviri" gibi vazifeler de vardı⁵³. Böylece İdare, ayrı bir başkanlık

49 **TDA**, 534/37668-151433-106; **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 18. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekâletine gönderilen 29 Nisan 1340/1924 tarihli cevabî tahrirat. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi talep eden Londra Mümessili Yusuf Kemal [Tengirşenk] Bey ise İstanbul'da bu işlere vakıf çok sayıda kişi bulunduğundan müzakerelerin orada yürütülmesinin daha kolay olacağını yazmıştı. Bk. **TDA**, 534/37668-151433-107.

50 **TDA**, 534/37668-151433-105. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekâletine gönderilen 10 Mayıs 1340/1924 tarihli, mühim ve acele ibareli tahrirat. Evrakın müsveddesinde "İngiltere hükûmetinin kabul edeceğini..." şeklinde kesinlik bildiren bir ifade vardır. Bk. **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 21.

51 **TDA**, 534/37668-151433-108. Hariciye Vekâletinden Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen 29 Mayıs 1340/1924 tarihli cevabi tezkire.

52 **TDA**, 534/37668-151433-103. Hariciye Vekâletinden Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen 11 Haziran 1340/1924 tarihli cevabi tezkire.

53 **BOA**, HR.İM., 241/29, lef 2. "Bahriyyuna Tâimim".

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

halinde ve kısa bir süre bu kuruma bağlı olarak yönetilmişti⁵⁴. Aynı günlerde Başvekâlete başvuran Hariciye Vekâleti ise kendi görüşünü ve yaşanan anlaşmazlığı gündeme getirmişti. Buradan anlaşıldığı kadarıyla yabancı uzman istihdamını gereksiz gören Bahriye Dairesi, aynı zamanda mevduat geri alınsa bile hazinenin İdareden istediği paraya karşılık tutulup geriye pek az bir kısım kalacağı düşüncesine sahipti. Buna karşılık ısrarını sürdüren Hariciye Vekâleti, diploması yoluyla parayı kurtarma ümidini zayıf gördüğü kadar maliyenin alacağından dolayı fayda sağlanamayacağı yolundaki görüşü de yerinde bulmamıştı. Zira gerek Maliye Vekâletinin gerekse Tahlisiye İdaresinin alacağı demek olan böyle yüklü miktardaki esham ve tahvilatın kaybedilmesine kayıtsız kalmak doğru değildi⁵⁵.

Konunun hükûmet seviyesinde görüşüleceği günlerde İstanbul Murahhaslığına gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan ataşenavalleri yeni Murahhas Nusret [Metya] Bey'le bir görüşme gerçekleştirmişlerdi. Burada tahlisiye işlerinin eski şeklini koruduğunu ve harcamaların İtalya ataşenavali tarafından vize edilmesinin doğal olmadığını söylemişlerdi. Meseledeki dikkat çekici bir yönün de Londra'daki mevduat olduğunu dile getiren ataşenavaller, bunun iadesinin eski yapının tasfiyesiyle mümkün olabileceğini vurgulamışlardı. Hudut-ı Sihhiye İdaresine benzer olan Tahlisiye İdaresinin Lozan Antlaşması'nda ilki için öngörülen usul çerçevesinde tasfiyesi üzerinde durmuşlardı. Bir başka deyişle tasfiye işlemine nezaret etmek üzere daha önce konuyla alakadar olmuş devletlerden mürekkep bir komisyon oluşturulması ve kuruluşta çalışmış kişilerle geride kalan ailelerine tazminat verilmesi gerektiğini belirtmişlerdi. İdarenin sırf milli bir müessese olması üzerinde duran Nusret Bey ise Türk Hükûmetinin uluslararası komisyon teşkili yoluyla tasfiye yapılmasını kabul edemeyeceği cevabını vermişti. Mevduat geri verilmek şartıyla tazminat ödenmesinin etraflıca düşünmeye değer olduğunu da eklemiştir⁵⁶.

54 Mustafa Hergüner, **Cumhuriyetimizin Başlangıç Yıllarındaki Denizciliğimize İlişkin Bir İnceleme (1923-1930)**, İstanbul ve Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri Deniz Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2002, s.111; **Türkiye Cumhuriyeti Tahlisiye İdaresi**, s.23.

55 **TDA**, 534/37668-151433-101. Hariciye Vekâletinden Başvekâlete gönderilen 2 Eylül 1340/1924 tarihli tezkire.

56 **TDA**, 534/37668-151433-100; **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 22. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekâletine gönderilen 23 Eylül 1340/1924 tarihli cevabi tahrirat.

Meseleyi başka açıdan değerlendiren Bahriye-i Ticariye Müdüriyeti, halen Tahlisiye İdaresi tarafından alınan ve Osmanlı Bankasına yatırılan verginin yabancı delegenin imzası olmadan çekilememesi gerçeğinden yola çıkarak kapitülasyonların kaldırılmasından sonra anormal görünen bu uygulamanın Londra'daki ihtiyat akçesinden bütünüyle ayrı bir konu teşkil ettiğini vurgulamıştı. Bu konunun ayrıca çözümlenmesi gerektiği için tahsil edilecek verginin başka bir bankaya yatırılıp bağımsız şekilde ve İdare adına tasarrufunu istemişti. Buna karşılık Hariciye Vekâleti, emrivaki yapılması yoluna gidildiği takdirde önemli bir yekûna ulaşan ihtiyat akçesini kaybetme ihtimali doğacağından hükûmetin kararından önce hiçbir değişiklik yapılmaması düşüncesine sahipti⁵⁷. Nihayetinde meseleyi gündeme alan İcra Vekilleri Heyeti ise Bahriye Dairesinden ayrıntılı bilgi istenmesine karar vermişti⁵⁸.

1925 yılı Tahlisiye İdaresinin yapısı açısından yeni gelişmelere kapı aralamıştır. Konu hakkındaki görüşünü Ocak ayında ileten Bahriye Vekâleti, hiçbir devlet kurumunda varlığına tahammül imkânı kalmayan yabancı kontrolünün buradan da kaldırılmasını “pek matlûb ve mültezem”, yani çok istenilen ve gerekli görülen diye nitelendirmişti. Mevduatın geri alınması için uzman getirilmesi hususundaki olumsuz yaklaşımını temelde devam ettiren Vekâlet, emekli denizciler arasında bu vazifeyi başarıyla yerine getirecek kişiler bulunduğunu hatırlatmıştı. Üstelik stratejik niteliği olan kuruluş bünyesinde yabancı uzman çalışmasını askerî yönden uygun görmemişti. Bu bakımdan eğer mevduatın geri alınması ve yabancı kontrolünden korunması için bir-iki uzman getirilmesi zorunlu görülüyorsa hiçbir yazılı mecburiyet altına girilmemesi, kısa süre için mukavele yapılması ve her halde geçici niteliğe sahip olması gerekeceğini bildirmişti. Dahası savaş ihtimali ve kuruluşun gelişimi gibi hususları dikkate alarak, bir bakanlığa bağlanmasının ve muvazzaf subaylarla yönetilmesinin pek de uygun olamayacağı düşüncesini paylaşmıştı. Gerek amacı gerekse vazifeleri dolayısıyla “Türk şefkat ve intizamına numûne” olacak şekilde gelişimi için, başarılı hizmetleri dünyaca bilinen ve uluslararası bir konuma sahip olan Hilal-i Ahmer Cemiyetine, yani Kızılaya bağlanmasını önermişti. 27 Ocak tarihli toplantıda bütün bu görüşleri inceleyen Başvekil

57 TDA, 534/37668-151433-93; TDA, 534/37668-151433-90. Hariciye Vekâletinden Başvekâlet ile Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen 17 Kanun-ı Evvel 1340/17 Aralık 1924 tarihli ve acele ibareli tezkire.

58 TDA, 534/37668-151433-91. Hariciye Vekâletinden Bahriye Vekâletine gönderilen 6 Kanun-ı Sani 1341/6 Ocak 1925 tarihli tezkire.

Ali Fethi [Okyar] Bey başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti, tamamen farklı yönde bir karar alarak Tahlisiye İdaresinin Ticaret Vekâletine bağlanmasını ve katma bütçeyle yönetimini kararlaştırmıştı⁵⁹. Bu durum 14 Nisan 1925 tarihli ve 617 sayılı kanunla da teyit edilmişti. Burada tüzel kişiliğe sahip olan kuruluşun umum müdür ile dört üyeden oluşan bir yönetim kurulu tarafından idare olunacağı kaydedilmişti⁶⁰.

Tahlisiye Umum Müdürlüğünün kurulması suretiyle gerçekleştirilen bu yasal düzenlemeler, hiç kuşkusuz millileştirme yolunda atılan önemli bir adımdı. Bilindiği üzere yeni Türk Devleti, Mustafa Kemal [Atatürk] Paşa'nın temel esaslarını belirlediği şekilde ülke dahilindeki imtiyazlı kuruluş ve şirketleri millileştirme yolunda bir siyaset izlemişti. Zaman içerisinde tahlisiye, fenerler, gemi kurtarma ve kılavuzluk gibi kıyı emniyeti sahasında faaliyet gösteren yapıların millileştirilmesi yoluna gidilmişti⁶¹. Bu çerçevede, M. Hergüner'in de belirttiği üzere, "ilk millileşen kıyı destek kurumu" Tahlisiye İdaresi olmuştu⁶². Üstelik onunla aynı gün, yani 14 Nisan'da yayımlanan Limanlar Kanunu'nun hemen ardından İstanbul Liman Nizamnamesi yürürlüğe girmişti. Nizamnamede, İstanbul limanı ve boğazının tamamen milli bir düşünceyle kullanılacağı vurgusu yer almıştı⁶³.

III. Tasfiye Sürecindeki Gelişmeler

Tahlisiye İdaresinin Ticaret Vekâleti bünyesine katılması Türk yönetiminin bütünüyle sağlanması anlamına geliyordu. Fakat üçüncü adımı oluşturacak tasfiye süreciyle ilgili işlemler yavaş ilerliyordu. Hatta İstanbul Murahhaslı-

59 **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30-18-1-1/12-73-11. 27 Kanun-ı Sani 1341/27 Ocak 1925 tarihli kararname. *Cumhuriyet* gazetesinin Ankara hususi muhabiri bu haberi 26 Ocak günü gazetesine bildirmişti. Bk. "Tahlisiye İdaresi Ticaret Vekâletine Rabt Olunuyor", *Cumhuriyet*, S 261, 27 Kanun-ı Sani 1341/27 Ocak 1925, s.3.

60 **Kavanin Mecmuası**, C III, TBMM Matbaası, Ankara 1925, s.183; **Türkiye Cumhuriyeti Tahlisiye İdaresi**, s.60-61.

61 Metin Kopar, "Atatürk Dönemi Deniz Taşımacılığı (1923-1938)", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y 8, S 22, Nisan 2016, s.483-484.

62 Mustafa Hergüner, **Cumhuriyetimizin İlk Yıllarında Türk Boğazları ve Boğazlar Komisyonu Başkanı Vasıf (Temel) Paşa**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Eğitim Yayınları, İstanbul 2004, s.39-40.

63 Abdurrahman Bozkurt, **Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2014, s.213; Hergüner, **a.g.e.**, s.43.

ğı kapısını aşındıran yabancı mümessiller sürecin hızlandırılmasını dahi istemişlerdi⁶⁴. Yine Tahlisiye İdaresi Riyâsetine yazdıkları bir mektupta, Hudut-ı Sıhhiye İdaresinde olduğu gibi tasfiye yapılmasına hazır olduklarını bildirmişlerdi. Yapılacak tasfiyenin siyasi olduğu kadar askerî yönden de fayda ve önem sağlayacağı düşüncesini dikkate alan Ticaret Vekâleti ise derhal bir murahas belirlemek suretiyle ve ülkenin genel çıkarları dahilinde müzakerelere başlanıp “basit ve idari bir şekilde” tamamlanmasının uygun olacağı üzerinde durmuştu. Neticede meseleye bütün teferruatıyla hakim, idari ve hukuki yetkinliğe sahip olan Ticaret Umum Müdürü ve Hukuk Müşaviri Vekili Faik Bey murahas sıfatıyla memur edilmişti⁶⁵.

İdarenin tasfiyesine yönelik çalışmalar artık başlamıştı⁶⁶. Mevduatın devri için İstanbul ticaret mıntıkasında ve yabancı delegelerin katılımıyla yapılan bir görüşme sırasında, Fransız delegesi Mösyö Bouquet, ilgili on dokuz devletin tasfiyeye davet ve işin karma komisyona havale edilmesini önermişti. İtalyan delegesi ise on altı devletin hakları Türkiye tarafından temin olunmak üzere üç sefaretin katılımıyla yapılmasını teklif etmişti. Buna karşılık Türk tarafı hızlı, adil ve çözüm odaklı bir süreçten yanaydı. İdarenin hususi hayır kuruluşu olma niteliğini dikkate alan Hariciye Vekâleti, bütün devletlerden oluşan komisyon toplamanın zaman kaybı yanında çoğunluğu ilgililere ve ailelerine ait olan paranın büyük kısmının komisyona ayrılmasına ve bundan dolayı hak kaybına neden olacağını öngörmüştü. Bu yüzden Nusret Bey’e verilen talimatta, İngiltere ve Fransa elçilerini ziyaretle, Hudut-ı Sıhhiye İdaresinin tasfiyesinde kararlaştırılan esaslar çerçevesinde ve Türkiye dışında üç ülkenin delegesinden oluşan bir toplantıyla yetinilmesini kaydetmişti⁶⁷.

Türkiye bu şekilde görüşünü bildirmesine rağmen uzun süre cevap alamadı. Bu durum meselenin sürüncemede kalmasına neden oldu⁶⁸. Gecikmenin bir

64 **TDA**, 534/37668-151433-89; **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 25. İstanbul Murahhaslığından Hariciye Vekâletine gönderilen 5 Şubat 1341/1925 tarihli cevabı tahrirat.

65 **BCA**, 30-18-1-1/13-25-3. 30 Nisan 1341/1925 tarihli kararname.

66 “Tasfiye Başladı”, **Son Saat**, S 48, 5 Mayıs 1341/1925, s.1; “Tahlisiye İdaresi’nin Tasfiyesi”, **Cumhuriyet**, S 357, 6 Mayıs 1341/1925, s.1; “Tahlisiye İdaresi’nde Tasfiye”, **Vatan**, S 742, 6 Mayıs 1341/1925, s.2.

67 **TDA**, 534/37668-151433-81; **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 29. Hariciye Vekâletinden İstanbul Murahhaslığına çekilen 2 Haziran 1341/1925 tarihli şifre.

68 **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 31; **TDA**, 534/37668-151433-79. Hariciye Vekâletinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 6 Ağustos 1341/1925 tarihli tahrirat.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

diğer olumsuz etkisi Londra'daki mevduatın alınamamasından dolayı ıslahat faaliyetlerinin başlatılamamasıydı⁶⁹. Bu arada yurt dışındaki mevduattan ziyade kuruluşun cârî gelirlerinin de belli bir birikim oluşturduğunu söylemek gerekir. Nitekim İstanbul Liman Şirketi Reisi⁷⁰ ve aynı zamanda Tahlisiye Umum Müdürlüğü Yönetim Kurulu üyesi olan Ahmed Hamdi [Başar] Bey, Tahlisiye İdaresi, Sanayi ve Maadin Bankası ile İstanbul Liman Şirketini ilgilendiren bir gelişmeyi açıklarken şu ifadelere yer vermişti⁷¹:

“İngilizlerden kalma bir Tahlisiye İdaresi vardı. Karadeniz’de Boğaz’ın her iki kıyısında kazaya uğrayan gemilerdeki insanları kurtarmak için kurulmuş milletlerarası bir teşkilâtı. Tabîî Lozan Muahedenamesi’nden sonra Türk Hükûmetine devredilmişti. Ticaret Vekâleti’ne bağlı, İdare Meclisi tarafından yönetilen bir Umum Müdürlük olmuştu. Ben de burada İdare Meclisi azası idim. Umum Müdür Mehmet Ali Bey adında bir bahriyeliydi. İdare, Boğaz’dan gelen geçen gemilerden tarifesine göre bir resim alırdı. Fakat geliri her zaman fazla olduğundan, Osmanlı Bankası’nda 150 bin lira kadar parası birikmişti ve çoğalmaktaydı... Osmanlı Bankası’nda hiç çekinmeden yılda yüzde 1,5 faizle yatan bu parayı nasıl şirkete aktarabilirim diye kafamda çeşitli kombinasyonlar kuruyordum.”

Diğer taraftan Fransa, İngiltere ve İtalya sefaretleri, Karadeniz’e geçen gemilerden alınan tahlisiye vergisinin 1 Mart 1925 tarihinden geçerli ve geriye dönük olmak üzere %100 oranında arttırılmasına tepki göstermişlerdi. Denizcilerin dünya genelinde doğal girişlerle kanallardan geçiş için herhangi bir ücret ödemek zorunda olmadıkları üzerinde duran sefaretler, verginin geriye dönük etkisinin hukukun genel ilkelerine aykırı ve deniz trafiğine ciddi zarar

69 BOA, HR.İM., 51/12, lef 32; TDA, 534-37668-151433-74. Hariciye Vekâletinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 19 Eylül 1341/1925 tarihli tahrirat.

70 *Dersaadet Rıhtım, Dok ve Antrepolar Şirketi* adıyla faaliyete geçen şirketin unvanı 1925 yılında *İstanbul Limanı İşleri İhissarı Türk Anonim Şirketi* diye değişmiştir. Bk. Ali Fuat Öreç, “Modern İstanbul Limanı’nın İnşası Sürecinde Galata ve Eminönü Semtlerinde Kentsel Değişim”, *Osmanlı İstanbulu IV*, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.215.

71 **Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları “Gazi Bana Çok Kızmış!..”**, C I, yay. haz. Murat Koraltürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.225-226; Fatma Yalçın, **Erken Cumhuriyet Döneminde Milli İktisat Politikası ve Bir Örnek Girişim: İstanbul Liman Şirketi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s.78.

vereceği uyarısında bulunmuşlardı. Bir başka deyişle başından beri parçası oldukları yapının yıllar yılı vergi almasına ses çıkarmayan devletler, Türk yönetimine geçişin ardından bunun sürdürülmesine karşı çıkmışlardı. Notanın geri kalan kısmında, Kilyos fener gemisinin düzenli hizmet vermesi koşuluyla Tahlisiye İdaresi teşkilatının tasfiyesini incelemeye hazır olduklarını eklemişlerdi. Dahası kendileri dışındaki devletlerle görüşüp ya geri çekilmelerini ya da tasfiyeyi önceden kabul etmelerini sağlama görevini Türk Hükûmetine bırakmışlardı⁷².

Vergi artırımını kararının bu üç devleti müzakerelere yönlendirip yönlendirmediği açık olmamakla birlikte oldukça rahatsız ettiği bir gerçektir. Nitekim iki ay sonra yeni bir nota veren temsilciler, tasfiyeye yönelik düşüncelerini ayrıntılı biçimde ifade etmişlerdi. Burada daha önce temsil edilen tüm devletlerin delegelerinden oluşan bir konferans toplanmasına hiçbir zaman niyetleri olmadığını vurgulamışlardı. Sorunun çözümü için ise iki formülü ön plana çıkarmışlardı. Bunlardan birincisine göre Türk Hükûmeti kendileri dışındaki alakadar devletlerin tasfiyeye katılımdan vazgeçmesini sağlayabilirdi. Bu durum Fransız ve İtalyan ataşenavallerince ima edilen çözümdü. İkinci olarak sorunu önce birlikte inceleyip daha sonra diğer misyonlarla bir anlaşmaya varma yoluna gidilebilirdi. Zaten Türk görüşünü yansıtan İstanbul Murahhaslığının önerdiği ikinci çözüm yolu da buydu. Sonuçta Türk, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerden oluşan komisyona eski Tahlisiye İdaresinin hangi koşullar altında tasfiye edilebileceğini inceleme görevi vermeye hazırdılar. Şu şartla ki alınan karar Türk Hükûmeti ilgili diğer güçlerin onayını almadan geçerli olmayacaktı⁷³.

Hariciye Vekâleti, aralık ayı ortalarında gönderdiği cevabi notasında tasfiyeden doğan bazı meseleleri görüşmek üzere 4 Ocak 1926 Pazartesi günü bir toplantı yapılmasını teklif etmişti. Fakat üç sefaret de ön onaya dayalı çekince kaydını hatırlatarak toplantıya katılımlarını şarta bağlı tutmuşlardı⁷⁴. Buna

72 **TDA**, 534/37668-151433-71; **TDA**, 534/37668-151433-64. İngiltere, Fransa ve İtalya sefaretleri tarafından İstanbul Murahhaslığına gönderilen 13 Ağustos 1925 tarihli müşterek nota. Notanın Ticaret Vekâletine tebliği için bk. **TDA**, 534/37668-151433-73.

73 **TDA**, 534/37668-151433-65. İngiltere, Fransa ve İtalya sefaretleri tarafından İstanbul Murahhaslığına gönderilen 15 Ekim 1925 tarihli müşterek nota.

74 **TDA**, 534/37668-151433-58; **TDA**, 541/44261-209169-179; **TDA**, 534/37668-151433-57; **TDA**, 541/44261-209169-178; **TDA**, 534/37668-151433-55; **TDA**, 541/44261-209169-177.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

karşılık Türk tarafı ön onay şartını benimseme eğiliminde değildi. Zira üyeleri hakkaniyetle hareket edecek tasfiye komisyonu tarafından alınacak kararların tartışmaya yol açmayacağı görüşündeydi. Bu bakımdan aldığı yeni bir kararla delegeler toplantısını 25 Şubat olarak belirlemişti⁷⁵. Fakat 25 Şubat günü de herhangi bir toplantı yapılamadı. Yaklaşık bir ay sonra cevap veren üç temsilci, tasfiye için öngörülen prosedürü yine kabul etmediklerini belirtmişlerdi. Onlara göre tüm aktörlerin sahip olduğu haklar nedeniyle dört devlet delegesinden oluşan komisyonun hükümleri tespit etmesi maddi ve hukuki açıdan mümkün değildi. Bu koşullar altında her ikisi de çıkarları koruyacak ve uzlaştıracak iki yöntemden birinin benimsenmesini önermişlerdi. Yeni önerilerine göre Türk Hükûmeti öncelikle tüm tarafları şartları belirlemek üzere bir toplantıya çağırabilirdi. İkinci olarak ise komisyon tarafından hazırlanacak projeyi diğer devletlerin tanımayı taahhüt etmelerini İngiliz, Fransız ve İtalyan hükûmetlerine bırakabilirdi⁷⁶.

Türkiye, taraflar arasındaki yazışmalar devam ederken deniz ticareti ve denizcilik açısından yeni kararlar almıştı. Mecliste kabul edilen Kabotaj Kanunu uyarınca, 1 Temmuz 1926'dan itibaren Türk sularında denizcilik anlamındaki tüm ticaret ve nakliyat Türk vatandaşlarına mahsus olacaktı. Hiçbir yabancı'nın Türk sularında ticaret yapmasına izin verilmeyecekti. Kanunda dönemin özel şartları gereği sadece kurtarma işleri için ayrı bir muamele gözetilmişti. Ticaret Vekâletini böyle istisnai bir muamele yapmak zorunda bırakan husus, henüz güçlü bir Tahlisiye İdaresinin mevcut olmayışydı⁷⁷.

Ticaret Vekâleti konu hakkındaki son görüşünü 24 Temmuz'da bildirmişti. Burada ileri sürülen şartları haklı ve uygun görmediği gibi mevduatın geri alınması için üç çözüm yolu önermişti. Konuyu inceleyen Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği, Ticaret Vekâletinin önerdiği üç çözüm yolundan üçüncüsünü sefaretlerin verdiği notadaki şartlara uygun bulmuştu. Ama bunun gerçekleştirilmesi, en fazla tahlisiye vergisi ödeyen devletlere başvurmak ve onların kararını tasfiye noktasında toplamak suretiyle mümkün olabilirdi. Bu

75 **TDA**, 534/37668-151433-31. Hariciye Vekâletinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 13 Şubat 1926 tarihli tahrirat.

76 **TDA**, 534/37668-151433-28. İngiltere, Fransa ve İtalya sefaretlerinden İstanbul Murahhaslığına gönderilen 31 Mart 1926 tarihli müşterek nota. Hariciye Vekâleti bu notayı 13 Mayıs günü Ticaret Vekâletine iletmişti. Bk. **TDA**, 534/37668-151433-26.

77 "Bir Tahlisiye İdaresi Tesis Edilecek", **Akşam**, S 2703, 22 Nisan 1926, s.2.

ise kolay bir iş değildi. Vekâletin birinci çözüm yolu Osmanlı Bankasına başvurup mevduatın yasal yetkiliye teslimini talep ve gerekirse mahkemeye giderek Türk kanunlarına uygun hareket etmektir. Mevduatın yabancı kontrolünün sürdüğü zamana ait olması ve müşterek imzayla verilmesi itibarıyla banka bu müracaata karşı çıkabilirdi. Lakin kuruluşun yapısıyla bu konudaki yasal düzenlemeleri tebliğ edip mevduatın Umum Müdürlüğe devrini istemek bir başlangıç yolu olabilirdi. Üç büyük devlet temsilcisine başvurmak ise çözüm yollarından ikincisi olup bunun için bankadan cevap gelmesini beklemek yerinde olacaktı⁷⁸.

Aynı zamanda müşterek notayı da değerlendiren Hukuk Müşavirliğine göre Lozan Antlaşması'nın 28. maddesinde imzacı devletler kapitülasyonların her yönden ve tamamen ilgasını kabul ettiklerinden, tahlisiye üzerindeki kontrollerinin kendiliğinden kalkması gerekirdi. Üstelik bu hizmetler şimdilerde Ticaret Vekâletine bağlı bir umum müdürlük tarafından yerine getirilmekteydi. Geçmişte ödenen vergiden kaynaklanan meblağın bankadan alınması için alakadar devletleri toplamak veya belirlenecek tasfiye şartlarına ilişkin onaylarını almak gibi şartlar öne sürmenin hiçbir hukuki yönü yoktu. Zaten Boğazlar Komisyonu tarafından Milletler Cemiyetine gönderilen bir raporda, bazı yabancı memurların tekaütlük işlemleri çözümlendiği takdirde mevduatın tasfiye ve kalanının Türk makamlarına teslim edileceği ibaresi mevcuttu. Buna nazaran mevduatı vermekten kaçınmanın haklı sebebe dayanmadığı ve ancak bir-iki yabancı memurun haklarının muhafazası vesilesiyle siyasî güçlük çıkarmaktan ibaret olduğu anlaşılmaktaydı⁷⁹.

Görüldüğü üzere Türk Hükümetinin düşüncesi Türkiye ile İngiltere, Fransa ve İtalya delegelerinden oluşan bir komisyon kurulması yoluyla gerekli adımların atılmasıydı. Komisyon için daha önce delege de belirlemiştir. Fakat kendisinin Amsterdam Ticaret Mümessilliğine atanması dolayısıyla yerine Ticaret Umum Müdür Vekili ve Hukuk Müşaviri Şakir Bey tayin edilmiştir. Seyri-sefain İdare Meclisi azasından Hamid Bey de müşavir-i murahhas sıfatıyla görevlendirilmiştir⁸⁰.

78 TDA, 534/37668-151433-38. Hariciye Vekâleti Hukuk Müşavirliği tarafından kaleme alınan 28 Teşrin-i Evvel 1926/28 Ekim 1926 tarihli mütalaaname.

79 TDA, 534/37668-151433-38.

80 BCA, 30-18-1-1/21-72-19. 24 Teşrin-i Sani 1926/24 Kasım 1926 tarihli kararname.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

Sürüncemede kalan meseleyi çözme adına girişimlerini devam ettiren Ticaret Vekâleti⁸¹, aynı günlerde umum müdür değişikliğine gitmişti. Öteden beri üst düzey bahriyeliler tarafından yönetilen Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresi Umum Müdürlüğüne Bahriye Erkan-ı Harbiyesi Harekât Dairesi Reisi Kaymakam Necmeddin [Erol] Bey atanmıştı⁸². 15 Haziran'da görevine başlayan Necmeddin Bey, ele alınan konuyla ilgili yaptığı bir açıklamada "...biliyorsunuz ki, Lozan Muâhedesi'nin akdine kadar Tahlisiye İdaresi de, diğer birçok müessesâtımız gibi ecnebler elinde gibi idi. Kapitülasyonlar ecneblere buralara kadar burunlarını sokturmuştu. Elhamdülillah vaziyet bugün öyle değildir" demişti⁸³. Bu arada kuruluşun ıslahına yönelik incelemelerde bulunmak üzere Hollandalı bir uzman da davet edilmişti⁸⁴.

Kurumsal anlamda düzenlemeler yapıldığı günlerde tasfiye meselesi biraz geri planda kalmıştı. Fakat 1928 yılının ortalarına doğru tekrar hareketlilik görülmeye başlamıştı. Gelinen noktada, mevduatın devri ve hak sahiplerine dağıtılması için müzakereye girişmeden önce sunulan tekliflerin ne dereceye kadar kabul edilebilir olduğunun İcra Vekilleri Heyetine bildirilmesi kararlaştırılmıştı⁸⁵. Hariciye Vekâleti de bu karar doğrultusunda tasfiyeye ilişkin görüşünü iletmışti. Esasen bankadaki mevduat için herhangi bir yabancı devletin onayını almaya lüzum görmeyen Vekâlet, Tahlisiye İdaresi adına toplanmış olan verginin diğer vergilerden farkı olmadığı kanaatindeydi. İlgili devletler kapitülasyonların ilgasını kabul ettiklerinden bu konudaki iddialarının hiçbir hukuki yönü yoktu. Ticaret Vekâletinin yerini alan İktisat Vekâletinin Osmanlı Bankasına başvurup kuruluşun şimdiki yapısıyla yasal düzenlemeleri tebliğ ettikten sonra mevduatın yetkili temsilciye verilmesini istemesi gerekir-

81 **BOA**, HR.İM., 51/12, lef 43. Ticaret Vekâletinden Hariciye Vekâletine gönderilen [3 Şubat 1927 tarihli] tezkire sureti. Konu, İstanbul'da bulunan Hariciye Vekâleti Baş Hukuk Müşaviri Nusret Bey'e iletilmişti (**BOA**, HR.İM., 51/12, lef 42; **TDA**, 534/37668-151433-54). Üç devletin sunduğu notaya henüz cevap verilmediğini hatırlatan Nusret Bey, uygun görülecek cevaba göre hareket edilmesi düşüncesini bildirmişti (**BOA**, HR.İM., 51/12, lef 40). Bu arada Şakir Bey de tasfiye meselesini incelemek üzere İstanbul'a gelmişti ("Tahlisiye İdaresi'nin Tasfiye Muamelesi", **Akşam**, S 3054, 14 Nisan 1927, s.2).

82 **BCA**, 30-11-1/31-10-15, lef 4. Ticaret Vekâletinden Başvekâlet'e gönderilen 26 Mayıs 1927 tarihli tezkire. Üç gün sonraki kararname için bk. **BCA**, 30-11-1/31-10-15, lef 3.

83 "Yeni Tahlisiye Müdürü", **Cumhuriyet**, S 1113, 16 Haziran 1927, s.1-2.

84 "Tahlisiye İşleri", **Cumhuriyet**, S 1265, 16 Teşrin-i Sani/16 Kasım 1927, s.2.

85 **TDA**, 541/44261-209169-183; **TDA**, 541/44261-209169-170; **TDA**, 541/44261-209169-167.

di. Dahası icabında mahkemeye gidip Türk kanunlarına uygun hüküm almak ve uygulamak yerinde olacaktı⁸⁶. Yani daha önce Ticaret Vekâletinin önerdiği ve Hukuk Müşavirliğinin değerlendirdiği çözüm yolunun hayata geçirilmesini istemişti. İktisat Vekâleti de söz konusu görüşü uygun bulmuştu⁸⁷.

Borsa ve Banka Komiseri A. Kemaleddin Bey, Tahlisiye Umum Müdürlüğünden aldığı bildirimini 15 Aralık günü Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğüne iletmişti. İlk olarak teşkilatın tarihî gelişiminin açıklandığı bildirimde, uzun süredir Osmanlı Bankası'nda tutulan ve hiçbir kişi veya makamın müdahalesi olmaksızın münhasıran İdareye ait olan senetlerin 85.175 Sterlin, 50.600 Florin ve 4.392,50 Frank değerinde menkul kıymetlerden oluştuğu belirtilmişti. Daha sonra bankada muhafaza edilen, diğer vergilerden farkı olmayan ve devletin egemenlik hakkına dayanılarak toplanan tahlisiye vergisinden gelen paraları tahsis edildikleri işlerle personel ve emekli maaşlarını ödemek üzere harcamaya yetkili tek kurumun Umum Müdürlük olduğu vurgulanmıştı. Son olarak da bankadaki mevduatın hesaplanacak faiziyle birlikte bir an evvel gönderilmesi talep edilmişti⁸⁸.

Osmanlı Bankası yetkilileri komiserliğin başvurusuna cevap verecek yerde yabancı sefaletleri konudan haberdar etmişti. Ardından İngiltere ile İtalya sefaletleri Hariciye Vekâletine birer nota vermişlerdi. Notalarda, cereyan eden gelişmelerin tarihçesini çıkardıktan sonra, tasfiyenin Türk Hükûmeti tarafından tek taraflı olarak yapılması mümkün olamayacağına dikkat çekmişlerdi. Arada sadece bir anlaşmazlık konusu kaldığı halde bankaya gönderilen mektubun tamamıyla aksi yönde bir ima içerdiğini, meselenin son teklifleri daire-sinde çözümlendirilmesini ve o zamana kadar bankaya verilen emrin takibinden vazgeçilmesini istemişlerdi. Son gelişmeler üzerine Başvekâlete yeni bir yazı gönderen Hariciye Vekâletine göre, Lozan Antlaşması'nda kaldırılması kabul edilen kapitülasyonların her türlü sonucunun da “tesviye ve tasfiyesiyle” devletler hukuku genel hükümlerine ve egemenlik haklarına uygun normal bir rejime dönülmesinin Türk Hükûmetinin yetkisine bırakılması gerekirdi.

86 TDA, 534/37668-151433-37; TDA, 534/37668-151433-36. Hariciye Vekâletinden Başvekâlet ile İktisat Vekâletine gönderilen 13 Eylül 1928 tarihli tezkire.

87 TDA, 541/44261-209169-175. Hariciye Vekâletinden İktisat Vekâletine gönderilen 16 Kanun-ı Evvel 1928/16 Aralık 1928 tarihli tezkire.

88 TDA, 534/37668-151433-43. Borsa ve Banka Komiseri A. Kemaleddin Bey'den Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğüne gönderilen 15 Aralık 1928 tarihli mektup.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

Hükûmet bu konudaki hak ve yetkisini dilediği gibi kullanmakta özgürdü. Yabancı elçiliklerin bundan önce yapılan bir tebliğle vatandaşlarının menfaatini korumayı amaçlayan bir müzakereye çağrılmış olması tasfiyenin uluslararası çözüm şekline tabi olacağı anlamına gelmezdi. Aynı zamanda bu durum, kabul cevabı verilmemiş olan teklifin bugün aynı nitelikte de olsa devamını gerekli kılacak bir emrivaki sayılmazdı⁸⁹.

Hariciye Vekâleti, bu değerlendirmeler çerçevesinde meselenin ivedilikle çözümlenmesini ve ilk adımı atılan işlemin doğal bir seyir izlemesini gerekli görmüştü. Bunun için süreci eski tahlisiye memurlarına tazminat vermekle birlikte yürütmek en doğru yol olacaktı. Zira İngiltere Sefareti yetkilileriyle yapılan temaslardan edinilen izlenim, meseleye birkaç İngiliz memurun emeklilik haklarını temin etmekten ibaret baktıkları şeklindeydi. Adım adım ilerleyecek bir çözüm şekli öneren Vekâlet, öncelikle Hudut-ı Sıhhiye İdaresinin tasfiyesinde izlenen usul ve barem dahilinde eskiden istihdam edilmiş Türk ve yabancı memurların maaşlarını anaparaya ekleyip ortaya çıkacak meblağın ihtiyat akçesinden ödenmesi için Osmanlı Bankasına emir verilmesini gerekli görmüştü. Ayrıca Umum Müdürlüğün tazminatı vermeye yetkili olduğu hakkında hükûmetçe bir karar alınması gerekiyordu. Tazminatlar ödendikten sonra kalan kısmın teslimini istemek uygun olacağından, bu bakiyenin kuruluşun teşkilat yapılanması için devredildiğine dair ikinci bir karar alınmalıydı. Zikrolunan işlemlerin yapılmasıyla Türkiye'nin tasfiye hususundaki yetkisi bir kere daha kayıt ve tespit edilmiş olacaktı. Akabinde tasfiye muamelesinin bu yetkiye uygun olarak tamamlandığı ve tazminatların verildiği yolunda cevabî nota yazılacaktı. Notada, Türk Hükûmetinin daha önce müzakeresini öngördüğü muamelenin tazminatın birlikte tespitinden ibaret olduğu ve teklifin benimsenmemesi neticesinde hükümsüz kaldığı vurgulanacaktı. Böylece uluslararası çözüm şeklini gerektiren hiçbir yön görülemediği belirtilecekti. Nihayetinde Vekâlet, Osmanlı Bankası ödeme emirlerini yerine getirmediği takdirde yasal yollara müracaatla mevduatın ihtiyatî hacze tabi tutulmasını ve hükûmete verilmesi için dava açılmasını teklif etmişti⁹⁰.

89 **TDA**, 534/37668-151433-17; **TDA**, 534/37668-151433-19. Hariciye Vekâletinden Başvekâlete gönderilen 30 Ocak 1929 tarihli tezkire.

90 **TDA**, 534/37668-151433-17; **TDA**, 534/37668-151433-19.

İcra Vekilleri Heyeti, 30 Ocak 1929 tarihinde toplandı ve Hariciye Vekâletinin görüşü çerçevesinde bir karar aldı⁹¹. Fakat kararın alınması tazminat ve yurt dışındaki mevduat meselelerinin hemen çözümünü sağlamadı. Bundan sonra da sorun ve anlaşmazlıklar yaşanmaya devam etti⁹². Üstelik 1929 yılında patlak veren Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye'nin ekonomik ve mali anlamdaki tüm öngörülerini alt üst etmişti⁹³. Bu durum sözleşmesi ve planlaması yapılmış Osmanlı borçlarının tasfiyesi konusunun dahi yeniden gözden geçirilmesine sebebiyet vermişti⁹⁴.

Tazminat konusundaki gelişmeler 1931 yılı başlarında yeniden hareketlenmiştir. Bu sırada İktisat Vekâletinde meselenin çözümü için bir komisyon toplanmıştı⁹⁵. Uzun süredir devam eden sürecin artık sonuna yaklaşılmış; meselenin yakında halledileceği konuşulur olmaya başlamıştı⁹⁶. Nitekim hükümet, hususi komisyonca yapılan tasfiye üzerine yurt dışındaki mevduattan tahakkuk eden tazminatın ilgililere verilmesine, vazife başında ölen bir kişinin ailesinden de fazla ödenmiş kısmın geri istenmemesine karar vermişti⁹⁷. İktisat Vekili Mustafa Şeref [Aykut] Bey ise Tahlisiye Umum Müdürlüğü 1932 yılı bütçesinin mecliste görüşüldüğü esnada sürecin özetini yapan şu açıklamalarda bulunmuştu⁹⁸:

- 91 **BCA**, 30-18-1-2/1-14-24. 30 Kanun-ı Sani 1929/30 Ocak 1929 tarihli kararname.
- 92 **TDA**, 534/37668-151433-15. Hariciye Vekâletinden İktisat Vekâletine gönderilen 15 Nisan 1929 tarihli tezkire.
- 93 Gürbüz Arslan, "Osmanlı Devleti'nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)", **History Studies**, C VII, S 4, 2015, s.9.
- 94 Faruk Yılmaz, **Osmanlı Borçları Tarihi (Duyûn-u Umûmiye)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s.346-350.
- 95 **TDA**, 534/37668-151433-5. Hariciye Vekâletinden İktisat Vekâletine gönderilen 20 Kanun-ı Sani 1931/20 Ocak 1931 tarihli cevabî tezkire.
- 96 **TDA**, 534/37668-151433-11. Hariciye Vekâletinden İktisat Vekâletine gönderilen 9 Mayıs 1931 tarihli tezkire. Bu arada Tahlisiye Umum Müdürü Necmeddin Bey ile Boğazlar Komisyonundaki İngiliz delegesi Kaptan MacDonald, sekiz aileyi ilgilendiren tazminat meselesinde mevcut kararname ve belirlenen barem çerçevesinde bir uzlaşmaya varmıştı. Bk. **TDA**, 534/37668-151433-13. 5 Temmuz 1931 tarihli telefon ve mülakat muhtırası.
- 97 **BCA**, 30-18-1-2/26-15-7. 9 Mart 1932 tarihli kararname. Kararın İngiliz ve Fransız sefaretlerine bildirilmesi için bk. **TDA**, 534/37250-149523-2.
- 98 **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 8, Devre: 4, İçtima 1, İnikat: 49, s.170, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c008/tbmm04008049.pdf>, (erişim tarihi: 28.05.2024).

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE TASFİYE İŞLEMLERİ

“Malûmu [malûm-ı] âliniz olduğu üzere Tahlisiye İdaresi vaktile ecne-
bilerin elinde bulunuyordu. O sırada burada hizmet edenlere verilmek
üzere idarenin varidatından bir miktar ayrılıp bankaya bırakılmıştır.
Bilâhare Hükûmetimiz idareyi eline aldığı zaman bu bankada bulunan
paraları tabî idareye ait olduğu için kendilerinden istemiştir. Cevaben
ötedenberi bu işte çalışmış olanların tekaüt ve diğer suretle hakları taal-
lûk etmiş olduğu için bu paranın verilemeyeceği bildirilmiştir. Nihayet
bir çok muhaberat ve müzakerattan sonra alâkası ve istihkakı olanlar
kimlerse onların tespiti ve hakikî istihkaklarının tayini hususu takarrür
ettirildikten sonra geri kalanın Hükûmetimize yani Tahlisiye İdaresine
teslimi üzerinde ittifak hâsıl olmuştur. Bu ittifak üzerine Hükûmet ta-
rafından bir komisyon teşkil edilmiş ve o komisyon, eshabı [eshab-ı]
istihkak kimlerse onların hakikaten bu parayı istemeğe hakları olup ol-
madığını ve hakları miktarını tesbit etmiştir. Şimdi iş nihayete gelmiştir.
O bankada mevcut olan paradan bunların istihkakı verilecek, üst tarafı
da idareye kalacaktır [kalacaktır]. Tabî bu hususta çalışanlara yevmiye
ve saire verilmediği için bir ikramiye verilmesi icap eder. Bütçe encü-
meni bu ikramiyenin, idareye geçecek miktarın yüzde ikisini tecavüz
etmemesini takarrür ettirmiştir.”

253

Vekilin olumlu açıklamalarına karşılık meselenin sonuçlanması biraz daha
sürmüş ve yeni kararlar alınmasını gerektirmişti. Bunlardan ilki, tasfiyeden
sonra kalan miktarın geri alınması karşılığında Osmanlı Bankası aleyhine açıl-
an davanın sulh yoluyla halledilmesine yönelikti⁹⁹. İkincisi ise tasfiyeden arta
kalan kısmın getirdiği faiz ve kıymetinin düşme ihtimalinden dolayı fon ve
tahvilat olarak tutulması yerine satılarak milli bankalardan birine yatırılma-
sının daha yararlı olacağı şeklindeydi¹⁰⁰. Nihayetinde gerçekleştirilen tasfiye
sonucunda Tahlisiye Umum Müdürlüğünün kasasına giren miktar 189.950,51
lira olmuştu. Bu miktar, kuruluşa ait 1933 mali yılı kesin hesap kanunundaki
957.795,67 liralık gelirin %19.83’ü kadar önemli bir orana eşitti. Hesapların
tetkik ve tasfiyesinde hizmeti geçenlere ise 18.850 lira ikramiye verilmişti¹⁰¹.

99 **BCA**, 30-11-1/78-18-14. 5 Haziran 1933 tarihli üçlü kararname.

100 **BCA**, 30-18-1-2/38-57-10. 10 Ağustos 1933 tarihli kararname.

101 Tahlisiye Umum Müdürlüğü 1933 yılı son hesabı hakkında mutabakat beyannamesinin sunulduğuna dair Divan-ı Muhasebat Riyaseti tezkiresile Tahlisiye Umum Müdürlüğü 1833 [1933] yılı son hesabı hakkında kanun lâyihası ve Divan-ı Muhasebat Encümeni mazbatası, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c016/tbmm05016040ss0111.pdf>, (erişim tarihi: 11.05.2024).

SONUÇ

Tahlisiye İdaresi, İstanbul Boğazı'ndaki geçiş güvenliğini sağlamak ve kazaya uğrayan gemilere yardım etmek gibi amaçlarla 1869 yılında kurulmuştu. O dönemde bir Osmanlı kuruluşu hüviyetine sahip olan İdare, kapitülasyon haklarından yararlanan yabancı devletlerin yaptığı girişimlerle malî ve idarî kontrol anlamında uluslararası bir yapıya dönüşmüştü. I. Dünya Savaşı sırasında Türk egemenliği sağlanmış olsa da mütarekenin imzalanmasının ardından neredeyse tamamen İtilaf Devletleri'nin kontrolü altına girmişti.

Milli Mücadele'yi başarıya ulaştıran Ankara Hükûmeti, Lozan Konferansı'nın devam ettiği günlerde Tahlisiye İdaresi konusunu gündeme almıştı. Özellikle İtilaf Devletleri'nin yönetime el koymuş olması ve uzun süredir maaş alamayan bazı personelin yaşadığı sıkıntılar konuyu önemli bir gündem maddesi haline getirmişti. Fakat İtilaf temsilcileri, kuruluşun devri için eski anlayışı devam ettiren bazı şartlar öne sürmüşlerdi. Bu ortamda yapılan girişimler neticesinde Tahlisiye İdaresi yeniden Türk yönetimine geçmişti. Böylece İstanbul'un işgalinin daha devam ettiği günlerde işgalin beraberinde getirdiği bir yönetim yapısı ortadan kaldırılmış oldu. Bu arada uzlaşma kapsamındaki bazı şartlar barış antlaşmasına kadar geçerliyken bazıları ise eski nizamnamede yer alan hususların devamı niteliğindedi.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte kapitülasyonlar yürürlükten kalkmıştı. Tahlisiye İdaresi bünyesinde kapitülasyon rejiminin ortaya çıkardığı yabancı kontrol işlemi de anlamsız kalmıştı. İşte bundan sonraki adım bu kontrolün sonlandırılması ve kuruluşun tam bağımsız şekilde Türk yönetimine alınması olmuştu. Söz konusu düşünce yurt dışındaki mevduatın geri alınma çabaları eşliğinde yürütülmüştü. Bir yandan yabancı sefaretler nezdindeki girişimlerini sürdüren hükûmet, diğer yandan katma bütçeyle yönetilen ve Ticaret Vekâletine bağlı müstakil bir yapı olan Tahlisiye Umum Müdürlüğünü kurmuştu. Bu şekilde yabancı mali kontrol esasına son verildiği gibi kuruluşun millileştirilmesi ideali de hayata geçirilmişti.

Kuruluşun Ticaret Vekâleti teşkilatına dahil edilmesi Türk yönetiminin sağlanması anlamına geliyordu. Bundan sonra üçüncü adımı oluşturacak tasfiye işlemine hız verilmişti. Ama bunun nasıl yapılacağı hakkında ortaya çıkan görüş ayrılığı sürecin gittikçe uzamasına yol açmıştı. Tasfiyenin uluslararası nitelikte olmasını istemeyen Türkiye ile İngiltere, Fransa, İtalya temsilcileri

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE
TASFİYE İŞLEMLERİ

arasındaki görüşme ve yazışmalar çok defa sonuçsuz kalmıştı. Neticede benzer bir örnek çerçevesinde ve yurt dışındaki mevduatın geri alınmasına karşılık ilgili kişilere tazminat verilmesi suretiyle çözüme ulaşılmıştı.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları “Gazi Bana Çok Kızmış!..”, C I, yay. haz. Murat Koraltürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Akşam, S 2703, 22 Nisan 1926;

Akşam, S 3054, 14 Nisan 1927.

Arslan, Gürbüz, “Osmanlı Devleti’nin Dış Borçları ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)”, **History Studies**, C VII, S 4, 2015, s.1-23.

Bayarslan, Aydın, **Osmanlı’da Karadeniz Tahlisiye İdaresi**, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, dan. M. Emre Kılıçaslan, Ordu 2023.

Bozkurt, Abdurrahman, **İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

Bozkurt, Abdurrahman, **Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2014.

Bostan, İdris, “Osmanlı Döneminde Deniz Fenerleri”, **Türkiye’nin Tarihi Deniz Fenerleri**, ed. İdris Bostan, Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2021, s.21-41.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01004227-56.

Cumhuriyet, S 261, 27 Kanun-ı Sani 1341/27 Ocak 1925.

Cumhuriyet, S 357, 6 Mayıs 1341/1925.

Cumhuriyet, S 1113, 16 Haziran 1927.

Cumhuriyet, S 1265, 16 Teşrin-i Sani/16 Kasım 1927.

Çoker, Fahri, “Kapitülasyonlar ve Lozan”, **IX. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.1661-1674.

Düstur, Üçüncü Tertib, C 18, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1937.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

Hergüner, Mustafa, **Cumhuriyetimizin Başlangıç Yıllarındaki Denizciliğimize İlişkin Bir İnceleme (1923-1930)**, İstanbul ve Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri Deniz Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2002.

Hergüner, Mustafa, **Cumhuriyetimizin İlk Yıllarında Türk Boğazları ve Boğazlar Komisyonu Başkanı Vasıf (Temel) Paşa**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Eğitim Yayınları, İstanbul 2004.

“Karadeniz Boğazı Tahlisiye İdaresi”, **Yıllık Türk Deniz Ticareti**, Ticaret Vekaleti Neşriyatı, İstanbul 1926, s.231-233.

Kavanin Mecmuası, C III, TBMM Matbaası, Ankara 1925.

Kılıçaslan, M. Emre, “Üç Tarz-ı Tahlisiye: Osmanlı Kıyı Güvenliğine Bir Bakış”, **Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sahil Güvenlik**, ed. İsmail H. Demircioğlu, Yücel Yiğit, Ahmet Özcan, Ebru Demircioğlu, Cengiz Ünver, G. Salih Karabacak, Pegem Akademi, Ankara 2020, s.465-481.

“Kıyı Emniyeti’nin bir diğer önemli hizmet alanı: Cankurtarma”, **Denizin Sesi**, Y 16, S 88, Mart 1991, s.27-31.

Kopar, Metin, “Atatürk Dönemi Deniz Taşımacılığı (1923-1938)”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y 8, S 22, Nisan 2016, s.465-492.

Köse, İsmail, “Türk Boğazları Deniz Fenerleri İmtiyazı Sorunu ve Geçişten Alınan Ücretler (1860-1950)”, **İnsan ve Toplum**, C XIV, S 1, 2024, s.139-170.

Lozan Telgrafları, C II, haz. Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat- Eski ve Yeni Harflerle, haz. Ferit Devellioğlu, yay. haz. Aydın Sami Güneşal, 24. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

Örenç, Ali Fuat, “Modern İstanbul Limanı’nın İnşası Sürecinde Galata ve Eminönü Semtlerinde Kentsel Değişim”, **Osmanlı İstanbulu IV**, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.205-258.

Schemper, Lukas, “The International Moral Economy of Saving Lives at Sea in the Late Ottoman Empire”, **The International History Review**, s.1-20, <https://doi.org/10.1080/07075332.2024.2393646>.

Selçuk, Mustafa, **Dersaadet Murahhashğı (1922-1928)- Türk Hariciyesinin Dünyaya Açılan Kapısı**, Alfa Aktüel, Bursa 2013.

Son Saat, S 48, 5 Mayıs 1341/1925.

Şark-ı Karib Umuru Hakkında Lozan Konferansı- Konferansta Tezekkür Olunan Senedat Mecmuası, Birinci Takım, C I, İkdam Matbaası, İstanbul 1340/1924.

Tahlisiye Umum Müdürlüğü 1933 yılı son hesabı hakkında mutabakat beyannamesinin sunulduğuna dair Divan-ı Muhasebat Riyaseti tezkiresile Tahlisiye Umum Müdürlüğü 1833 [1933] yılı son hesabı hakkında kanun lâyihası ve Divan-ı Muhasebat Encümeni mazbatası, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c016/tbmm05016040ss0111.pdf>, (erişim tarihi: 11.05.2024).

Tanin, S 234, 7 Haziran 1339/1923.

Tanin, S 241, 14 Haziran 1339/1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 8, Devre: 4, İçtima 1, İnikat: 49, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c008/tbmm04008049.pdf>, (erişim tarihi: 28.05.2024).

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37250-149523-2.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-5.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-11.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-13.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-15.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-17.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-19.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-26.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-28.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-31.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-36.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-37.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-38.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-43.

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE
TASFİYE İŞLEMLERİ

- Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-55.**
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-57.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-58.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-64.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-65.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-71.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-73.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534-37668-151433-74.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-79.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-81.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-89.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-90.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-91.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-93.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-100.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-101.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-103.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-105.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-106.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-107.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-108.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-123.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-125.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-129.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-131.
Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-135.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 534/37668-151433-141.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 541/44261-209169-167.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 541/44261-209169-170.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 541/44261-209169-175.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 541/44261-209169-177.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 541/44261-209169-178.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 541/44261-209169-179.

Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 541/44261-209169-183.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1/31-10-15, lef 3-4.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1/78-18-14.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/12-73-11.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/13-25-3.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/21-72-19.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/1-14-24.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/26-15-7.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/38-57-10.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.), 4720/353959, lef 5.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.İ.UM.), 19-22/1-18, lef 8.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (HR.SYS.), 2681/6, lef 11, 32.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (HR.SYS.), 2681/7, lef 5-7, 21-22, 39.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 45/16, lef 9, 10, 12-14, 17-21, 24, 25, 27, 29, 31, 32.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 51/12, lef 1, 5-9, 11, 18, 21-23, 25, 29, 31, 32, 40-43,

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 241/29, lef 2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 220/170.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 221/87.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 224/102.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı 1928-1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul 1929.

Türkiye Cumhuriyeti Tahlisiye İdaresi, İktisat Vekaleti Neşriyatı, İstanbul 1933.

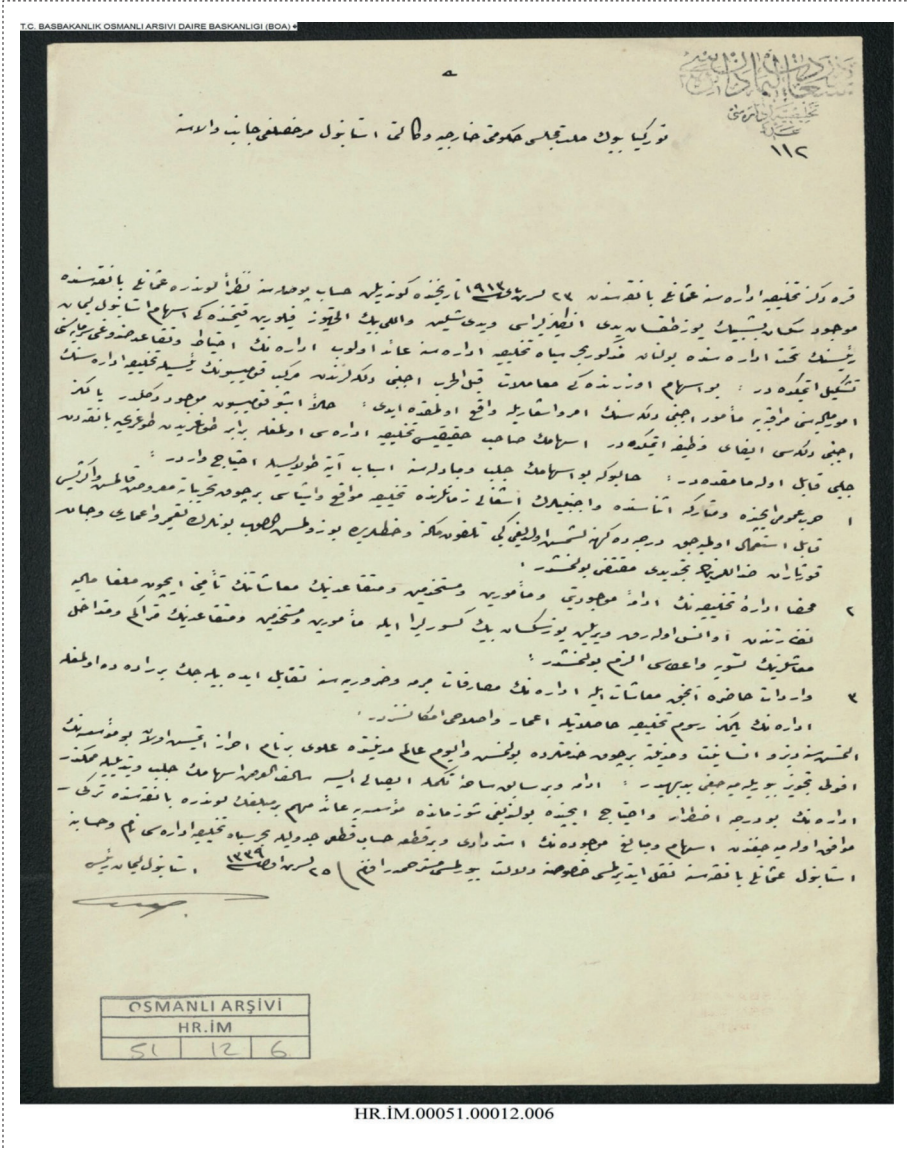
Vatan, S 742, 6 Mayıs 1341/1925.

Yalçın, Fatma, **Erken Cumhuriyet Döneminde Milli İktisat Politikası ve Bir Örnek Girişim: İstanbul Liman Şirketi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Yılmaz, Faruk, **Osmanlı Borçları Tarihi (Duyûn-u Umûmiye)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.

EKLER

Ek 1. İstanbul Liman Riyâsetinin yurt dışındaki mevduatın geri alınması isteğiyle ilgili tezkiresi¹⁰²

102 BOA, HR.İM., 51/12, lef 6

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE
TASFİYE İŞLEMLERİ

Ek 2. İdarenin devralındığına dair İsmet Paşa'ya gönderilen şifre ¹⁰³

1004227-56

دوسیه ربط نومرولرینک اشارته مخصوص محل

دوسییه سی

یارلش

A	VII-10-b-2
D	47 50
F	4-576

خارجیه وطنی سکه مدیریتی

مردم	میز	مردود	بیتض	شعبه تک بید نومروسی	مستاد اولدی بی اوراق نومروسی

اوراقل عمومی نومروسی

اوراقل خصوصی نومروسی

اوراقل تاریخی

خلاصه

عصمت بیات حقیقینه

شفره

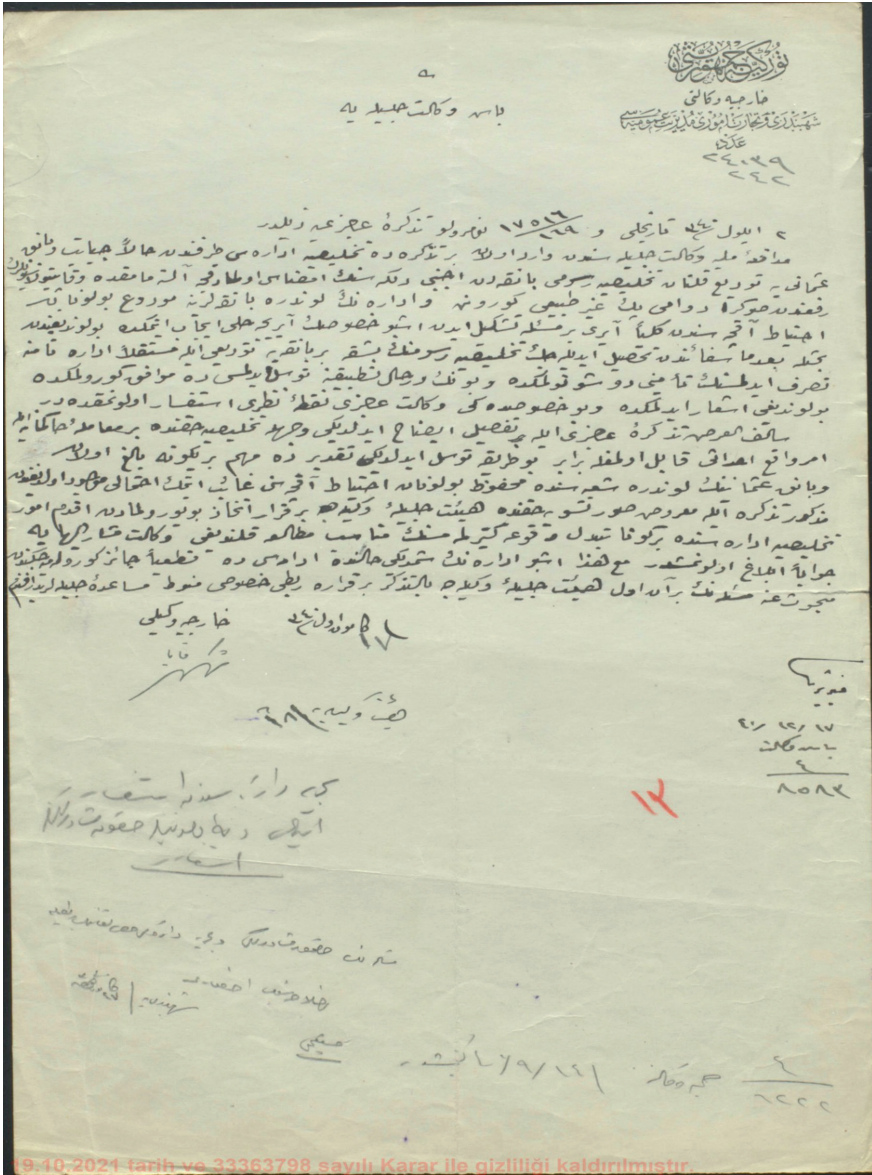
2. 4 نومه و 87 نمدود لوتمه
تحصیه اداره سی ادرسه کی اجنه نفردینک رنه اداره ف
دری حق ابرافنا نه نشان بیج مرتقه کسسه اولسه و
استاجه لیا نه یا سینه آناه 11 عزیانه تا بیج نفذ ابرده
اداره تک نسج ایشیکه درمزال سابعه اداره امدوره یا سینه
بیله یلته - اصغ

491710
حیدر

شفره ابرده 10/5/10

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
Yer No. :
Dos. No. :
Vaskı No. :

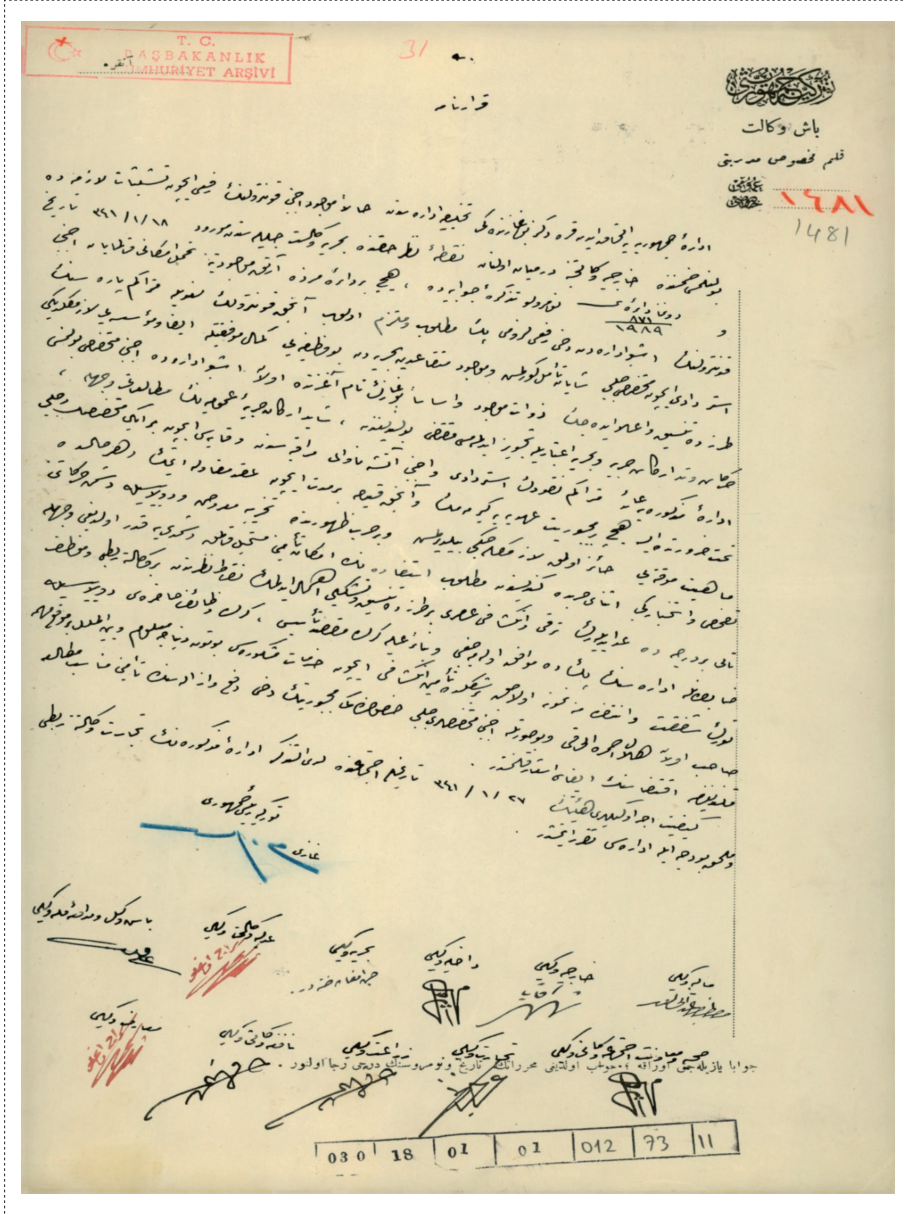
Ek 3. Meselenin ivedilikle çözümlenmesi için Başvekâlete gönderilen tezkiye¹⁰⁴

104 TDA, 534/37668-151433-90

TAHLİSİYE İDARESİNİN TÜRK YÖNETİMİNE DEVRİ VE
TASFİYE İŞLEMLERİ

Ek 4. Tahlisiye Umum Müdürlüğünün Kuruluşu¹⁰⁵

105 BCA, 30-18-1-1/12-73-11

